

PRÍRUČKA PRE MIMOVĽÁDNE ORGANIZÁCIE ● 2022

POVEDZME **NIE** DISKRIMINÁCIU

TRETIE
DOPLNENÉ
VYDANIE

ALEBO AKO SA BRÁNIŤ DISCRIMINÁCIU PROSTREDNÍCTVOM PRÁVA

POVEDZME NIE DISKRIMINÁCI

alebo ako sa brániť diskriminácii prostredníctvom práva
tretie doplnené vydanie

Poradňa pre občianske a ľudské práva

2022

Poradňa pre občianske a ľudské práva

Krivá 23
040 01 Košice 1

Tel. +421 – 908 – 69 55 31
+421 – 949 – 33 83 96

e-mail: poradna@poradna-prava.sk
web: www.poradna-prava.sk
Fb: [poradna.kosice](https://www.facebook.com/poradna.kosice)
Insta: [poradnaprava](https://www.instagram.com/poradnaprava)

Povedzme nie diskriminácií

Autorka a autor doplneného vydania:
Vanda Durbáková
Štefan Ivanco

Odborné konzultácie:
Natália Príhodová

Autorky pôvodného vydania:
Andrea Mitrová
Vanda Durbáková

Editorka pôvodného vydania:
Barbora Bukovská

Vydanie: tretie doplnené vydanie
Grafika: alena-nova@email.cz
Tlač: VIENALA s.r.o.

ISBN: 978–80–970562 9-2

© Poradňa pre občianske a ľudské práva 2022

Táto príručka zachytáva platný právny stav k 30. 11. 2022
Všetky práva vyhradené.

Táto príručka bola vydaná v rámci projektu „Presadzovanie rovnosti Rómov a Rómok v Slovinsku a na Slovensku“ (PRESS) č. 101049193

Financované Európskou úniou. Názory a stanoviská sú len názormi a stanoviskami autorov a nemusia nevyhnutne odrážať názory a stanoviská Európskej únie alebo Európskej komisie. Európska únia ani Európska komisia za nich nemôžu niesť zodpovednosť.

Obsah

Predslov k novému vydaniu	4
1. Návod na použitie	5
2. Čo na to hovorí právo	6
3. Diskriminovať možno	9
3.1 Diskriminovať možno priamo	9
3.2 Diskriminovať možno nepriamo	10
3.3 Diskriminovať možno obťažovaním	11
3.4 Diskriminovať možno sexuálnym obťažovaním	11
3.5 Diskriminovať možno pokynmi	12
3.6 Diskriminovať možno nabádaním	12
3.7 Diskriminovať možno neoprávneným postihom	13
4. Kto môže byť diskriminovaný	14
5. Ako sa brániť proti diskriminácii	15
5.1 Diskriminácii sa dá brániť trestným konaním	15
5.2 Diskriminácii sa dá brániť správnym konaním	17
5.3 Diskriminácii sa dá brániť podnetom na inštitúcie venujúce sa ochrane ľudských práv.....	18
5.4 Diskriminácii sa dá brániť súdnou cestou	20
6. Ako odhaliť a dokázať diskrimináciu	23
7. Napokon ešte jedna forma diskriminácie: rasová segregácia	24
8. Ako postupovať keď	26
Na záver	37
Vybrané vzory podaní	38

Predslov k novému vydaniu

Dostáva sa k Vám tretie doplnené vydanie príručky o tom, ako sa brániť proti diskriminácii prostredníctvom práva. Toto vydanie aktualizuje informácie, ktoré Poradňa pre občianske a ľudské práva po prvý krát publikovala v roku 2005 – v čase keď bol na Slovensku čerstvo schválený tzv. antidiskriminačný zákon. Za ostatné takmer dve desaťročia sa antidiskriminačný zákon reálne využíva ako prostriedok ochrany pred diskrimináciou a k tomu sme sa svojou prácou snažili prispieť aj my v Poradni. V rámci svojej činnosti sme poskytovali právne poradenstvo v prípadoch diskriminácie a antidiskriminačný zákon sme využili v mnohých súdnych konaniach pri zastupovaní Rómok a Rómov, ktorí boli diskriminovaní. Na ochranu pred diskrimináciou sme aktívne využívali aj ďalšie existujúce právne prostriedky. Príručka je tak obohatená aj o niektoré naše praktické skúsenosti s využívaním týchto právnych prostriedkov – prináša náš pohľad na to, ako tieto nástroje proti diskriminácii v súčasnosti v praxi fungujú. Príručka sa naďalej sústreďuje predovšetkým na súvislosti diskriminácie na rasovom či etnickom základe, ale nezabúda ani na iné dôvody diskriminácie a stručne sa im venuje. Jej hlavné posolstvo je celkom jednoduché. Nikto by nemal byť v našej spoločnosti znevýhodňovaný len kvôli svojej farbe pleti či inému dôvodu. Veríme, že informácie, ktoré v príručke nájdete, môžu byť pre Vás alebo ľudí, ktorých pri svojej práci podporujete, užitočné.

Štefan Ivanco
koordinátor antidiskriminačného programu Poradne

1. Návod na použitie

Táto príručka prináša užitočné informácie o tom, ako sa brániť diskriminácii. A nielen to. Zároveň približuje diskriminovaným osobám a Vám, ktorí im pomáhate, prostriedky, ktorými možno dosiahnuť nápravu ujmy spôsobenej diskrimináciou.

Príručka ponúka informácie o tom:

- » čo je to diskriminácia
- » s akými druhmi diskriminácie sa okolo nás stretávame
- » čo sa dá urobiť v prípade, ak k diskriminácii dôjde
- » ako sa dá diskriminácia odhaliť a dokázať
- » ako napísať sťažnosť či podanie týkajúce sa diskriminácie

Príručka je určená predovšetkým rómskym aktivistom a aktivistkám, komunitným, terénnym a sociálnym pracovníkom a pracovníčkam, ako aj mimovládny organizáciám, ktoré pracujú so znevýhodnenými skupinami obyvateľstva. Veríme, že sa Vám ju podarí „prelúskat“ a nájdete v nej odpoveď na vyriešenie nejedného prípadu zo života ľudí okolo Vás. Ak potrebujete pomoc, radu, či sa len podeliť o svoje skúsenosti, neváhajte sa na nás obrátiť. Poradňa v prípadoch diskriminácie bezplatne poskytuje právne poradenstvo a asistenciu pri riešení daného problému. V niektorých prípadoch - berúc do úvahy možný širší strategický význam ich riešenia pre spoločnosť - zabezpečujeme aj právne zastupovanie v konaniach pred súdmi, trestných a správnych konaniach.

Povedzme spoločne diskriminácii v našej spoločnosti hlasné „nie“.

2. Čo na to hovorí právo

2.1 DISKRIMINÁCIA JE NA SLOVENSKU ZAKÁZANÁ...

Proti diskriminácii sa dá brániť pomocou zákona - pretože diskriminácia je protiprávnym konaním. Diskrimináciu zakazujú nielen niektoré slovenské zákony, ale aj medzinárodne zmluvy o ľudských právach a slobodách. Tie majú za určitých podmienok podľa slovenskej Ústavy dokonca prednosť pred zákonom.

Zákaz poškodzovania, znevýhodňovania, či zvýhodňovania z dôvodu príslušnosti k národnostnej alebo etnickej skupine, veku, náboženského vyznania alebo pohlavia zakotvuje **Ústava Slovenskej republiky** – v článku 12. Ústava zakotvuje pre každého slobodu a rovnosť v dôstojnosti a právach a zaručuje základné práva a slobody na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvýhodňovať či znevýhodňovať. Tieto dôležité myšlienky potvrdil aj Ústavný súd Slovenskej republiky vo svojich viacerých rozhodnutiach, v ktorých sa vyslovil, že spomínané ustanovenia v sebe obsahujú zákaz diskriminácie.

Diskrimináciu zakazujú viaceré medzinárodné zmluvy. Jednou z nich je napríklad **Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie**. Dohovor zaväzuje všetky štáty, ktoré ho podpísali, aby odstránili rasovú diskrimináciu a zaistili právo každého na rovnosť pred zákonom bez rozlišovania podľa rasy, farby pleti, národnostného alebo etnického pôvodu.

Až do vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie boli praktické možnosti právnej ochrany pred diskrimináciou pomerne zložité a nekonkrétne. Zákaz diskriminácie síce zakotvovala Ústava, medzinárodné dohovory a tiež niektoré slovenské právne predpisy, ale diskriminované osoby nemali na ochranu svojich práv veľa konkrétnych účinných právnych prostriedkov. Jednou z podmienok vstupu SR do EÚ bolo zladenie našich právnych predpisov s európskym právom. Zákaz diskriminácie je v rámci EÚ zakotvený vo viacerých právnych predpisoch, tzv. smerniciach. Ide napríklad o Smernicu Rady **2000/43/ES** z 29. júna 2000, ktorou sa ustanovuje zásada rovnakého zaobchádzania medzi osobami bez ohľadu na ich rasový alebo etnický pôvod alebo Smernicu Rady **2000/78/ES** z 27. novembra 2000, ktorou sa ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani. Slovensko sa vstupom do EÚ zaviazalo v plnej miere zakomponovať európsku legislatívu do svojich domácich právnych predpisov a európske smernice upravujúce diskrimináciu nie sú výnimkou. Práve oni sú základným kameňom nášho domáceho antidiskriminačného zákona.

Najdôležitejším predpisom v spomínanej oblasti je **zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou**. Hovorí sa mu tiež jednoducho „antidiskriminačný zákon“. Platí od 1. júla 2004 a jeho podstatou je úprava zásady rovnakého zaobchádzania a stanovenie prostriedkov právnej ochrany, ak dôjde k porušeniu tejto zásady. Tento zákon definuje druhy diskriminácie a zakazuje diskrimináciu z akéhokoľvek dôvodu. Ďalej umožňuje, aby sa diskriminovaná osoba na súde domáhala svojich práv. Ak už došlo k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania, môže diskriminovaná osoba podať na súd žalobu, ktorou sa bude domáhať, aby súd vo svojom rozsudku potvrdil, že konaním žalovanej osoby došlo k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania. Môže sa tiež domáhať, aby žalovaný poskytol za svoje diskriminačné konanie primerané zadostučinenie či už vo forme ospravedlnenia alebo náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch. Antidiskriminačný zákon prináša tiež pre diskriminované osoby možnosť obrátiť sa na Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, ktoré nemá v kompetencii poskytovať bezplatnú právnu pomoc aj bezplatné zastupovanie v konaní pred súdom.

Antidiskriminačný zákon prináša aj možnosť brániť sa proti diskriminácii prostredníctvom takzvanej *verejnej žaloby*. Verejné žaloby umožňujú mimovládny organizáciám, ktoré sa venujú oblasti ochrany pred diskrimináciou – riešiť vážne a rozsiahlejšie prípady diskriminácie

podaním vlastnej žaloby na súd. Takúto žalobu nemusia podávať konkrétni poškodení ľudia, ale môže ju podať samotná organizácia. V rámci našej práce sme v minulých rokoch viaceré takéto žaloby podali v snahe zasiahnuť nimi systémové prejavy diskriminácie, ako je segregácia rómskych detí vo vzdelávaní či segregácia rómskych žien v nemocniciach.

Zákaz diskriminácie upravujú aj ďalšie zákony, napr. zákonník práce, zákon o zdravotnej starostlivosti, školský zákon a iné.

Zákaz diskriminácie sa tak vzťahuje na učiteľov či učiteľky v škole, pracovníkov či pracovníčky úradov práce, sociálnych vecí a rodiny, štátne inštitúcie, lekárov a lekárky, čašníkov a čašníčky, predavačov a predavačky, ale aj majiteľov a majiteľky baru či reštaurácie. Práve v tomto prípade sa často stretávame s argumentmi typu: „Veď je to jeho podnik, môže si do neho púšťať, koho chce.“ Nie je to pravda! Majiteľ či majiteľka podniku poskytujú službu verejnosti. Práve naopak - je to jedna z oblastí vymedzených zákonom, v ktorej sa zásada rovnakého zaobchádzania musí dodržiavať. Antidiskriminačný zákon sa nevzťahuje na súkromnoprávne vzťahy, akým je napríklad vzťah dieťaťa a rodiča. Tento vzťah nepatrí do oblasti regulovanej antidiskriminačným zákonom, keďže má súkromnoprávny charakter.

Slovenská legislatíva teda pohotovo zareagovala na zakotvenie zásady, ktorá by mala zlepšiť postavenie tých, ktorí sa niečím odlišujú a môžu čeliť diskriminácii. Na nasledujúcich stranách preto nájdete rady ako diskrimináciu rozpoznať a ako ďalej postupovať.

Na koho sa vzťahuje antidiskriminačný zákon

Zákaz diskriminácie zakotvený v antidiskriminačnom zákone musia dodržiavať:

- » **štátne orgány** (vrátane polície, rôznych úradov)
- » **orgány územnej samosprávy** (obce)
- » **orgány záujmovej samosprávy**, napr. Slovenská lekárska komora, Združenie podnikateľov SR a pod.
- » **fyzické a právnické osoby** - t. j. podnikatelia, podnikateľky, živnostníci a živnostníčky a jednotlivci v príslušných oblastiach

Zásada rovnakého zaobchádzania sa vzťahuje na oblasť

- » **zdravotnej starostlivosti**
- » **sociálneho zabezpečenia**
- » **poskytovania tovarov a služieb, vrátane bývania**, ktoré sú verejnosti poskytované právnickými a fyzickými osobami - podnikateľmi, podnikateľkami
- » **vzdelania - školstva**
- » **pracovnoprávnych vzťahov a obdobných právnych vzťahov**

Zhrnutie

Prehľad právnych predpisov o ochrane pred diskrimináciou v SR:

- » Medzinárodné zmluvy, ktoré SR ratifikovala
napr. Všeobecná deklarácia ľudských práv, Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, Dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie a Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a slobôd

- » Ústava SR

- » Smernice EÚ č. 43/2000, č. 78/2000 a niektoré ďalšie smernice

- » Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou (antidiskriminačný zákon)

- » Iné zákony
napr. zákonník práce, zákon o poskytovaní zdravotnej starostlivosti, zákon o ochrane spotrebiteľa, školský zákon, zákon o sociálnej pomoci a ďalšie

3. Diskriminovať možno...

V praxi sa môžeme stretnúť s viacerými druhmi diskriminácie. Antidiskriminačný zákon ju zakazuje v týchto formách: priama a nepriama diskriminácia, obťažovanie, sexuálne obťažovanie, pokyn na diskrimináciu, nabádanie na diskrimináciu a neoprávnený postih.

Všetky formy si podrobne prejdeme.

3.1 Diskriminovať možno priamo

Priama diskriminácia znamená rozdielne a menej priaznivé zaobchádzanie s osobami v rovnakej alebo porovnateľnej situácii, pričom dôvodom rozdielného zaobchádzania môže byť rasa či etnická príslušnosť, vek, pohlavie, vierovyznanie a ďalšie dôvody. Treba upozorniť, že dôvod na rozdielne zaobchádzanie nemusí byť, a často ani nebýva, verejne priznaný, to znamená, že diskriminujúci nemusí priamo vyhlásiť, že niekoho diskriminuje napríklad kvôli jeho rómskemu pôvodu...

Príklad

V letný piatkový večer sa niekoľko mladých ľudí vyberie na diskotéku. Jednu skupinu tvoria mladí Rómovia, ďalšiu "bieli" - príslušníci majority. Skupinu mladých Rómov na diskotéku nepustia, a to s tvrdením, že diskotéka je klub, do ktorého majú vstup povolený len držiteľia klubových kariet. "Bieli" sa na diskotéku dostanú bez problémov, pričom nikto z nich v živote nepočul nič o klubových kartách a karty nevlastnia. Túto diskotéku navštevujú pravidelne a nikto od nich nikdy žiadnu kartu alebo preukázanie sa členstvom nežiadal. V porovnateľnej situácii sa teda ocitli dve skupiny, pričom sa s jednou zaobchádzalo menej priaznivo ako s druhou. Konanie voči skupine mladých Rómov bolo menej priaznivé, pretože oni sa na diskotéku nedostali. Dôvodom nebolo to, že nemajú klubové karty, ale to, že sú Rómovia.

Znaky priamej diskriminácie

- » **menej priaznivé zaobchádzanie, resp. nekonanie**
- » **s dvoma osobami, resp. skupinami osôb**
- » **v porovnateľnej situácii**
- » **osoby sa od seba líšia etnicitou, rasou, pohlavím, vekom alebo inými rozdielmi**

3.2 Diskriminovať možno nepriamo

Nepriama diskriminácia nastane vtedy, keď navonok neutrálny predpis, rozhodnutie, pokyn alebo prax znevýhodňujú alebo by mohli znevýhodňovať osobu v porovnaní s inou osobou. Ak je možné takýto neutrálny predpis, rozhodnutie, pokyn alebo prax odôvodniť tým, že sa nimi sleduje oprávnený záujem a že je to nevyhnutné na jeho dosiahnutie, tak o diskrimináciu nepôjde, lebo takéto konanie zákon umožňuje.

Príklad nepriamej diskriminácie

Oceliarne, s.r.o., vlastní rozsiahle továrne na okraji mesta, kde sa vyžaduje stály dozor. Oceliarne stanovujú podmienku, že u nich zamestnaný nočný strážnik musí mať stredoškolské vzdelanie. Takýto predpis nie je priamo diskriminačný, lebo každý má možnosť získať stredoškolské vzdelanie. Lenže stanoviť takúto podmienku prijatia do zamestnania na miesto nočného strážnika je neodôvodnené a v konečnom dôsledku môže znamenať nepriamu diskrimináciu skupiny obyvateľstva, ktorej príslušníci a príslušníčky dosahujú takéto vzdelanie v menšej miere.

Príklad, čo nie je nepriamou diskrimináciou

Zákon stanoví, že vodičom nákladného automobilu sa nemôže stať osoba mladšia ako 21 rokov. Ak by tento zákaz nebol odôvodnený dosiahnutím oprávneného záujmu - v tomto prípade bezpečnosti verejnej dopravy a zdravia jej účastníkov - tak by šlo o diskrimináciu z dôvodu veku.

Znaky nepriamej diskriminácie

- » **ide o predpis, rozhodnutie, pokyn, prax**
- » **navonok neutrálny (predpis, rozhodnutie, prax)**
- » **znevýhodňujú alebo by mohli znevýhodňovať osobu v porovnaní s inou osobou**

Nepriamou diskrimináciou nie je predpis, pokyn, rozhodnutie, prax, ktoré

- » **sledujú oprávnený záujem**
- » **sú primerané a nevyhnutné na dosiahnutie takéhoto záujmu**

3.3 Diskriminovať možno obťažovaním

Diskriminačné obťažovanie je také zaobchádzanie s osobou (ktorá sa od majority niečím odlišuje), ktoré je nepríjemné, nevhodné alebo urážlivé, v dôsledku čoho je znížená dôstojnosť tejto osoby alebo sa pre ňu vytvorilo nepriateľské, ponižujúce alebo zastrašujúce prostredie.

Príklad

Populárna reštaurácia U veselého zajaca v centre mesta umiestnila v svojich priestoroch baseballové palice s nápismi „Na cigánov“. O baseballových paliciach je pritom známe, že sú často používané páchatelmi rasisticky motivovaného násillia. Média často prinášajú správy o tom, že skinheadi zbili Rómov týmito palicami a neraz ich dokonca ubili na smrť. Táto výzdoba jasne smeruje proti Rómom, ktorým vo zvýšenej miere hrozí nebezpečenstvo násilných rasových útokov. Môže to byť prejav sympatií majiteľa podniku k násilliu páchanému na Rómoch. Možno teda predpokladať, že spomenutou „dekoráciou“ sa Rómom ako hosťom verejne prístupného miesta oznamuje, že nie sú v reštaurácii žiaduci, že nemôžu očakávať priazeň personálu alebo že si zaslúžia len to, aby bolo proti nim použité násillie. Ak by Róm túto reštauráciu navštívil, nemohol by voľne a v pokoji využiť ponúkané služby, a proti dekorácii by mohol protestovať z dôvodu diskriminačného obťažovania.

Znaky obťažovania

- » nepríjemné, nevhodné alebo urážlivé zaobchádzanie, ktoré má
- » úmysel alebo následok: zníženie ľudskej dôstojnosti, vytvorenie nepriateľského, ponižujúceho alebo zastrašujúceho prostredia

3.4 Diskriminovať možno sexuálnym obťažovaním

Sexuálne obťažovanie je slovné, neverbálne alebo fyzické správanie sexuálnej povahy, ktorého úmyslom alebo následkom je alebo môže byť narušenie dôstojnosti osoby, a ktoré vytvára zastrašujúce, ponižujúce, zneuctujúce, nepriateľské alebo urážlivé prostredie.

Zrejme najčastejšie sa prejavy sexuálneho obťažovania objavujú v oblasti zamestnania. Môže ísť nielen o priamočiare slovné či fyzické obťažovanie sexuálnej povahy, ale aj o akékoľvek iné správanie sexuálnej povahy, ktoré je pre druhého človeka nežiaduce a obťažujúce. Môže ísť o dvojmyselnú komunikáciu, nežiaduce fyzické dotyky (potľapkávanie), nevhodné poznámky na výzor, vylepovanie plagátov „nahotiniiek“ na pracovisku, návrhy na intímny styk a pod.

Príklad

Eva pracuje v súkromnej firme. Ostatní kolegovia majú často narážky na jej veľké poprsie. Keď ide okolo skupinky kolegov, tak po nej cmukajú a vykrikujú po nej, či by si „nedala povedať“. Jeden z kolegov ju dokonca potľapkal po zadku a keď sa ohradila, tak jej s úsmevom na perách povedal, nech nerobí drahoty....

Znaky sexuálneho obťažovania

- » neprijemné, hodné alebo urážlivé zaobchádzanie sexuálnej povahy, ktoré má
- » úmysel alebo následok zníženie ľudskej dôstojnosti, vytvorenie nepriateľského, ponižujúceho alebo zstrašujúceho prostredia.

3.5 Diskriminovať možno pokynmi

Pokyn na diskrimináciu nastáva, ak nadriadená osoba prikáže podriadenej osobe, aby niekoho diskriminovala. V takomto prípade vo všeobecnosti nesie zodpovednosť za diskriminačné konanie osoba, ktorá vydala pokyn na diskrimináciu.

Príklad

Adam, majiteľ baru, zakáže všetkým vyhadzovačom púšťať do podniku Rómov/-ky.

Helena, podnikateľka a majiteľka potravín na miestnom sídlisku, hľadá do svojho obchodu predavača/ predavačku. Na dvere obchodu zavesí ceduľu s inzerátom, ale povie zamestnancom, aby Rómov/-ky rovno odmietali s tým, že miesto je už dávno obsadené, len zabudli zvesiť inzerát.

Znaky pokynu na diskrimináciu

- » zneužitie podriadenosti osoby
- » účelom zneužitia je diskriminácia tretej osoby

3.6 Diskriminovať možno nabádaním

Nabádanie na diskrimináciu je presvedčanie, utvrdzovanie alebo podnecovanie na diskrimináciu tretej osoby.

Príklad

Vlado presvedča svojho kamaráta podnikateľa, aby vo svojej firme nezamestnával Rómov/-ky.

3.7 Diskriminovať možno neoprávneným postihom

Neoprávnený postih znamená také konanie zo strany tretej osoby, ktoré diskriminuje osobu len preto, lebo podala žalobu alebo inú sťažnosť z dôvodu, že bola diskriminovaná. Inými slovami ide o situáciu, keď sa človek rozhodne diskriminácii brániť, a to následne ešte vystupňuje alebo privodí ďalšiu diskrimináciu voči nemu. Môže ísť taktiež o prípad, keď sa niekto napríklad zastane svojho diskriminovaného kolegu/kolegyne v práci a sám na to doplatí. Rozhodne sa svedčiť v prospech diskriminovaného kolegu/kolegyne na súde a zamestnávateľ ho kvôli tomu prepustí z práce.

Príklad

Milada je Rómka, ktorá pracuje ako zdravotná sestra v miestnej nemocnici. Na svojom pracovisku sa stretávala s ustavičnými rasistickými narážkami. Pri znížení stavu bola prvá, ktorú sa rozhodli prepustiť, pričom jej nadriadený sa pri odovzdávaní výpovede vyjadril, že „cigánom tu konečne odzvonilo“. Milada odmietla výpoveď prevziať a zamestnávateľa zažalovala za diskrimináciu, spor vyhrala a svoje miesto získala naspäť. Po opätovnom nástupe však rasistické narážky neprestávali, nadriadený Milade znížil osobné ohodnotenie a vytýka jej, že podala na nemocnicu žalobu. Takýto postup Miladinho zamestnávateľa možno považovať za neoprávnený postih.

Milady sa následne pred zamestnávateľom zastala jedna z jej nerómskych kolegýň, čo zamestnávateľa tak nahnevalo, že jej nepridelil koncoročné prémie. Taký krok zamestnávateľa možno považovať za neoprávnený postih voči nerómskej kolegyni.

4. Kto môže byť diskriminovaný

Diskriminovanou osobou sa môže stať každý, s kým sa pri výkone práv a povinností zaobchádza menej priaznivo ako s inou osobou v porovnateľnej situácii. Ako sme už uviedli, diskriminovanou môže byť fyzická osoba. Teda každý z nás môže byť diskriminovaný na základe dôvodov, ktoré vymedzuje antidiskriminačný zákon.

Týmito dôvodmi sú najmä: pohlavie, rod, náboženské vyznanie alebo viera, rasa, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, zdravotné postihnutie, vek, sexuálna orientácia, manželský stav a rodinný stav, farba pleti, jazyk, politické alebo iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, majetok, rod alebo iné postavenie či oznámenie kriminality alebo inej protispoločenskej činnosti.

Tento výpočet je naozaj široký a diskrimináciu zo všetkých vymenovaných dôvodov antidiskriminačný zákon zakazuje. Tento výpočet dôvodov však nie je konečný a určitá osoba môže byť diskriminovaná aj z iného dôvodu, ktorý nie je v zákone výslovne uvedený. Diskriminovaná osoba môže byť diskriminovaná aj kvôli viacerým dôvodom zároveň. Napríklad žena rómskeho pôvodu vo vyššom veku v našej spoločnosti čelí naozaj vysokému riziku diskriminácie. Zamestnávateľ ju v našej spoločnosti môže veľmi reálne odmietnuť zamestnať z viacerých dôvodov – že je žena, má vyšší vek a je Rómka. Všetky tieto dôvody môžu zohrať svoju úlohu a žena tak môže byť diskriminovaná kvôli svojmu pohlaviu, vyššiemu veku aj etnickému pôvodu zároveň.

Diskriminovať možno aj právnickú osobu

- » Podľa antidiskriminačného zákona sa diskriminovaným subjektom môže stať nie len jednotlivec či skupina jednotlivcov, ale aj právnická osoba tj. napríklad občianske združenie, firma, či rôzne iné organizácie. O diskrimináciu pôjde vtedy, ak vo vzťahu k tejto organizácii nebude dodržaná zásada rovnakého zaobchádzania, pretože jej členmi a členkami sú napr. príslušníci/príslušníčky určitej etnickej skupiny či vierovyznania.

Príklad

Prenajímateľ kancelárskych priestorov odmietne prenajať kanceláriu rómskemu občianskemu združeniu, pretože nechce "mať budovu plnú cigánov". Občianske združenie môže prenajímateľa žalovať z dôvodu diskriminácie.

V ďalších kapitolách sa zameriavame predovšetkým na ochranu pred diskrimináciou z dôvodu rasy a príslušnosti k národnosti alebo etnickej skupine. Všetky ponúkané informácie o možnostiach právnej ochrany vychádzajúce z antidiskriminačného zákona však platia všeobecne a sú veľmi dobre použiteľné aj pre ochranu pred diskrimináciou z iných dôvodov.

5. Ako sa brániť proti diskriminácii

Prvým možným krokom pri stretnutí sa s diskrimináciou môže byť - jednoducho upozorniť druhú stranu, aby prestala diskriminovať. Ak je poškodená osoba diskriminovaná, má zmysel postaviť sa za svoje práva a upozorniť toho, kto diskriminuje, že takéto správanie je protiprávne. Keďže je však diskriminácia protiprávna, môžeme na ochranu pred ňou využiť aj viaceré právne prostriedky ochrany, ktoré sú na to určené:

Výber právneho prostriedku závisí od okolností jednotlivého prípadu a od toho, čo chceme riešením situácie dosiahnuť. Dôležitými kritériami pri posudzovaní výhod a nevýhod právnych prostriedkov sú dĺžka konania a náročnosť jednotlivých krokov z pohľadu diskriminovanej osoby.

Právne prostriedky ochrany pred diskrimináciou

- » **správne konanie**
- » **trestné konanie**
- » **civilné konanie**

Nezabudnite: kedykoľvek sa môžete na Poradňu obrátiť so žiadosťou o radu či pomoc.

5.1 Diskriminácii sa dá brániť trestným konaním

Ak sa stanete obeťou diskriminácie, môžete podať na dotyčného trestné oznámenie a riešiť celú záležitosť prostredníctvom polície a orgánov činných v trestnom konaní. Ide pritom o konanie s možným najprísnejším potrestaním, a preto sa tento spôsob využíva v prípadoch s veľmi vážnymi okolnosťami. Trestný zákon špecificky definuje niektoré rasovo motivované trestné činy, ktorých skutkovú podstatu môže naplniť za istých okolností práve rasová diskriminácia.

Trestné konanie možno začať, ak napríklad došlo k zabráneniu vstupu Rómov/Rómok do podniku (bar, diskotéka a pod.) a personál podniku im pri tom hrubo nadával, používajúc znevažujúce výrazy týkajúce sa ich etnickej príslušnosti. V tomto prípade odporúčame privolať na telefónnom čísle 158 alebo na 112 hliadku Policajného zboru SR na miesto a podať hneď trestné oznámenie. Polícia by mala všetkých účastníkov/-čky incidentu vypočuť, či už na mieste, alebo na policajnej stanici. Ak sa z rôznych dôvodov obávate privolania polície na miesto činu, môžete podať trestné oznámenie neskôr písomne - listom adresovaným, či už polícii, prokuratúre alebo priamo Úradu špeciálnej prokuratúry. Ten špecificky dohliada na vyšetrovanie trestných činov extrémizmu, kam patria aj rasovo motivované trestné činy.

Policačné orgány môžu posúdiť incident

- » ako trestný čin podľa § 423 Trestného poriadku - hanobenie národa, rasy a presvedčenia,
- » prípadne ako trestný čin podľa § 424 Trestného zákona - podnecovanie k národnostnej, rasovej a etnickej nenávisti, či ako trestný čin podľa § 424 a Apartheid a diskriminácia skupiny osôb prípadne ako iný trestný čin.

Páchateľovi potom hrozí trest odňatia slobody, v prvom prípade na 1 rok až 5 roky, v druhom prípade trest odňatia slobody do výšky 6 rokov či až 10 rokov.

Nevýhodou tohto konania je, že diskriminovaná osoba má minimálny vplyv na to, ako polícia incident posúdi. Môže sa stať, že ho bude považovať za iný trestný čin napr. za násilie na skupine obyvateľstva, alebo za výtržníctvo, alebo že vec posúdi ako priestupok. V takom prípade ide problém diskriminácie bokom, a hoci k nej skutočne došlo, často sa vôbec nerieši.

Ak k odmietnutiu vstupu dôjde „slušne“, napr. s výhovorkou, že vstup je len na klubové karty, pričom vôbec nejde o klub a klubové karty sa vyžadujú len od Rómov/Rómkov, aj v tomto prípade je možné privolať na miesto hliadku polície, prípadne vec oznámiť na policajnej stanici. Podľa našich doterajších skúseností býva v takýchto prípadoch trestné konanie väčšinou zastavené s tým, že nedošlo k trestnému činu, alebo je vec postúpená na okresný úrad na prejednanie priestupku. V niektorých prípadoch s poškodenou osobou rovno spíšu namiesto zápisnice o podaní trestného oznámenia, zápisnicu o podaní vysvetlenia v súlade so zákonom o priestupkoch. Diskriminácia tak bude nanajvýš posúdená ako priestupok proti občianskemu spolunazívaniu a môže byť za ňu vinníkovi uložená menšia pokuta.

Diskriminovaná osoba má v trestnom konaní spravidla postavenie poškodeného/-nej. Práva a povinnosti poškodeného v rámci trestného konania upravuje trestný poriadok: má napríklad možnosť podávať návrhy na dôkazy, nahliadnuť do vyšetrovacieho spisu, robiť si z neho na vlastné náklady fotokópie, pripojiť sa k trestnému stíhaniu alebo žiadať, aby mu bola nahradená škoda spôsobená trestným činom. V prípade, ak má poškodená osoba problém komunikovať v slovenčine, má právo požiadať o ustanovenie tlmočníka, ktorý bude celú výpoveď prekladať napr. aj do rómštiny, maďarčiny a pod. Príslušník/-čka polície alebo vyšetrovateľ/-ka musia poškodeného/-ú o jeho/jej právach poučiť - ak niečomu nerozumiete, môžete sa pokojne pýtať a žiadať, aby vám to podrobnejšie vysvetlili. Poškodený/-á môže byť zastúpená aj právnikom/ právničkou. Ak nemáte peniaze, môžete požiadať na súde, aby vám bezplatne právnik/a prideliť, avšak vašej žiadosti nemusí byť vyhovené ak súd zväži, že to nie je potrebné.

Z časového hľadiska zväčša nejde až o také zdĺhavé konanie, orgány činné v trestnom konaní totiž majú lehoty, ktoré musia dodržiavať. V rámci trestného konania môže a nemusí byť poškodenému/-nej priznané odškodnenie. Či súd v rámci trestného konania prizná odškodnenie, závisí od okolností prípadu. Treba upozorniť, že v trestnom konaní súdy zväčša odškodnenie nepriznávajú, ale poškodeného odkazujú, aby podal osobitnú žalobu na súde.

Trestné konanie

- » rasová diskriminácia nemusí byť v mnohých prípadoch posúdená ako trestný čin, ale len ako priestupok,
- » trovy konania znáša štát (t.j. nemusíte platiť súdne poplatky), súd môže zaviazat' k ich zaplateniu odsúdeného,
- » diskriminovaná osoba má zvyčajne postavenie poškodeného/poškodenej a môže byť zastúpená v konaní právnikom/-čkou.

Nezabudnite:

- » zápisnicu, ktorú s vami spíšu na polícii, si starostlivo prečítajte, máte právo žiadať jej opravu alebo doplnenie, a taktiež, aby vám vydali potvrdenie, že ste podali trestné oznámenie,
- » do zápisnice vyhláste, že chcete byť informovaný/á o výsledkoch vyšetrovania.

Z našich skúseností...

V minulosti sme riešili viacero prípadov diskriminácie rómskej menšiny privolaním polície na miesto činu a následne podaním trestného oznámenia. Išlo najmä o prípady diskriminácie v prístupe k službám, ako napríklad neobslúženie v reštaurácii. Vo všeobecnosti je možné povedať, že prípady rasovej diskriminácie bez závažných slovných útokov alebo fyzického útoku zrejme neskončia odsúdením a potrestaním diskriminujúcej osoby. Polícia pravdepodobne síce začne trestné stíhanie, prípad začne vyšetrovať, vypočuje zúčastnenej osoby, ale diskriminácia napokon vo väčšine prípadov nie je posúdená ako trestný čin. Trestné stíhanie zastavia alebo bude prípad postúpený na prešetrenie na okresný úrad ako priestupok.

Napriek tomu privolanie polície a podanie trestného oznámenia má svoj význam. V prípade diskriminácie v prístupe službám je užitočné privolať policajnú hliadku a požiadať ju o dychový test na alkohol, aby ste dokázali, že nie ste pod vplyvom alkoholu. Ak sa neskôr rozhodnete podať žalobu na súd na základe antidiskriminačného zákona (pozri nižšie), môže sa výsledok tohto testu veľmi zísť. Majitelia pohostinstiev, reštaurácií a barov sa totiž veľmi často snažia súd presvedčiť, že dôvodom neposkytnutia služieb (neobslúženia), nebol etnický pôvod, ale opitosť a agresivita. Dychovou skúškou vykonanou hneď po incidente však viete ich tvrdenia ľahko vyvrátiť.

Vo väčšine prípadov platí, že ak aj policajné vyšetrovanie nepreukáže, že v danom prípade diskriminácie došlo k trestnému činu, ich vyšetrovanie a dôkazy v ňom zabezpečené (výpovede svedkov a pod.) môžu byť užitočné pre prípadné súdne konanie na základe antidiskriminačného zákona.

Treba byť pripravený na to, že policajná hliadka, ktorú privoláte alebo policajní vyšetrovatelia/-čky môžu niekedy prípad diskriminácie Rómov/-iek zľahčovať a nesprávať sa vždy tak profesionálne, ako by ste očakávali. Netreba sa však nechať odradiť, v každom prípade máte právo podať trestné oznámenie a žiadať tak prešetrenie prípadu.

5.2 Diskriminácii sa dá brániť správnym konaním

Správne konanie sa môže začať dvoma spôsobmi.

- » Polícia alebo prokuratúra/Úrad špeciálnej prokuratúry(orgány činné v trestnom konaní) po prešetrení vášho oznámenia posúdia, že v danej veci nešlo o trestný čin, a postúpia vec na prešetrenie okresnému úradu ako priestupok.
- » Správne konanie tiež možno začať tým, že napíšete podnet správne orgánu, ktorým sú v takýchto prípadoch: Slovenská obchodná inšpekcia, okresný úrad, inšpektorát práce, školská inšpekcia, regionálny úrad školskej správy /obec a podobne (podľa toho, v akej oblasti bol zákaz nerovnakého zaobchádzania porušený).

Príslušný orgán potom vec prešetrí a ak posúdi, že došlo diskriminačným konaním k priestupku - vinníkovi môže byť uložený trest v podobe peňažnej pokuty, prípadne mu môže byť pozastavená príslušná činnosť či odobratá licencia.

Z hľadiska dĺžky je konanie kratšie ako napríklad súdne konanie, pretože zákon predpisuje príslušným orgánom pomerne krátke obdobie na rozhodnutie vo veci (spravidla 30 dní).

Ak podávateľ/-ka podnetu nie je spokojný/-á s rozhodnutím správneho orgánu, je taktiež možné sa v niektorých prípadoch odvolať k príslušnému nadriadenému orgánu v závislosti od danej oblasti diskriminácie.

Správne/administratívne konanie:

- » možnosť uloženia pokuty osobe, ktorá diskriminovala,
- » rýchlejšie ako súdne konanie,
- » lacnejšie ako súdne konanie, neplatíte súdne poplatky,
- » rozhodnutie je preskúmateľné súdom,
- » diskriminovanej osobe nie je priznané žiadne odškodnenie.

Z našich skúseností...

V minulých rokoch sme prostredníctvom správneho/administratívneho konania riešili mnohé prípady našich klientov a klientiek, ktoré sa týkali predovšetkým diskriminácie v prístupe k službám (napr. neobslúženie v pohostinstve, bare, reštaurácii a pod.). Príslušné podnety boli adresované Slovenskej obchodnej inšpekcii (SOI) v Prešove a Košiciach. SOI obyčajne v priebehu niekoľkých týždňov po podaní podnetu naplánuje a uskutoční na danom mieste vlastnú kontrolu. Aby však SOI mohla efektívne zistiť, či na danom mieste existuje diskriminácia, potrebuje na svoju kontrolu rómskych spotrebiteľov/-ky. Bez nich nie je možné presvedčiť sa, ako to na danom mieste s diskrimináciou naozaj je. Preto je veľmi užitočné, ak v prípade podania podnetu pomôžete SOI so zabezpečením rómskych spotrebiteľov na jej kontrolu. Pri samotnej kontrole chcú inšpektori/-ky SOI vidieť a počuť, čo sa na danom mieste deje. Sadnú si nenápadne napr. do reštaurácie a sledujú, či rómskych spotrebiteľov/-ky obslúžia. Ak zistia diskrimináciu, následne vydajú rozhodnutie, ktorým môžu udeliť majiteľovi/-ke prevádzky pokutu. Výška pokuty sa v nám známych prípadoch diskriminácie pohybovala do sumy 700 Eur.

5.3 Diskriminácii sa dá brániť podnetom na inštitúcie venujúce sa ochrane ľudských práv

S podnetom týkajúcim sa diskriminácie je možné sa obrátiť na štátne inštitúcie, ktoré sa tejto oblasti pôsobia. Slovenské národné stredisko pre ľudské práva (stredisko) je národným antidiskriminačným orgánom a jednou z jeho hlavných úloh je poskytovať bezplatnú právnu pomoc v prípadoch diskriminácie. Ak sa stretnete s diskrimináciou, na stredisko sa môžete obrátiť s podnetom. Stredisko ho právneposúdi a odpovie vám, či sa vašom prípade jedná o diskrimináciu.

Rozhodnutia strediska však nie sú právne záväzné a majú podobu nezáväzných odborných stanovísk. Tomu, kto diskriminoval, nemôže stredisko nič nariadiť ani ho napríklad nijako pokutovať. Jeho stanovisko však môžete použiť napríklad ako dôkaz v súdnom alebo správnom konaní. Navyše, ak stredisko váš prípad posúdi ako diskrimináciu - môžete ho požiadať aj o to, aby vám poskytlo bezplatné právne zastúpenie v súdnom konaní na ochranu pred diskrimináciou. Na stredisko sa môžete obrátiť písomne, e-mailom alebo osobne na jeho pracoviskách v Bratislave, Banskej Bystrici, Žiline a Košiciach.

Verejný ochranca práv (ombudsman) je inštitúciou, na ktorú je možné sa obrátiť vtedy, ak k diskriminácii alebo inému porušeniu vašich základných ľudských práv a slobôd došlo v dôsledku nezákonného konania alebo nečinnosti orgánov štátnej správy či samosprávy alebo spoločností, ktoré rozhodujú o právach a povinnostiach iných osôb. K porušovaniu práv vrátane diskriminácie môže dochádzať aj nezákonným konaním štátnych inštitúcií a samospráv. A tiež tým, že toto porušovanie práv prehliadajú a nesnažia sa ho odstrániť.

Medzi časté prejavy diskriminácie Rómov a Rómok, s ktorými je možné sa obrátiť na ombudsmana patrí napríklad neprimerané použitie donucovacích prostriedkov alebo rôzne diskriminačné zaobchádzanie zo strany polície, diskriminácia a segregácia na školách či v nemocniciach vrátane systémových nedostatkov a nečinnosti štátnych inštitúcií tieto nedostatky odstraňovať či nezákonný postup pri vybavovaní sťažností rôznych kontrolných orgánov (ako napr. štátna školská inšpekcia, odbor zdravotníctva samosprávneho kraja a pod.). Ombudsman môže posúdiť aj podnety týkajúce sa neprimerane dlhého rozhodovania súdov aj v prípadoch diskriminácie. Na Ombudsmana je možné sa obrátiť s podnetom, ktorý následne preskúma. Podávateľ podnetu môže požiadať o utajenie svojej totožnosti. Pri vybavovaní podnetu v takom prípade ombudsman neuvádza vaše osobné údaje. Ak sa preukáže, že došlo k porušeniu práv - obráti sa s návrhom opatrení na orgán verejnej správy, proti ktorého postupu, rozhodovaniu alebo nečinnosti podnet smeroval. Tento orgán je povinný do 20 dní odo dňa doručenia výzvy na prijatie opatrení oznámiť ombudsmanovi svoje stanovisko k výsledkom vybavenia podnetu a prijaté opatrenia. Podnet môžete podať písomne, telefonicky, e-mailom aj osobne v Kancelárii Verejného ochranca práv v Bratislave. K podnetu priložte v kópiách všetky dokumenty, ktoré dokazujú to čo v podnete tvrdíte.

Podrobnosti o tom ako podať podnet nájdete na webe Kancelárie Verejného ochranca práv. <https://vop.gov.sk/je-vas-pripad-pre-nas/> Pôsobnosť ombudsmana sa však nevzťahuje na Národnú radu SR, prezidenta, vládu, Ústavný súd, Najvyšší kontrolný úrad, spravodajské služby ani na rozhodovacie právomoci vyšetrovateľov Policajného zboru, prokuratúry a súdov.

Z našich skúseností...

V minulých rokoch sme z vlastnej iniciatívy alebo aj v mene našich klientov a klientok podali viacero podnetov Verejnému ochrancovi / ochrankyni práv. Žiadali sme nimi napríklad o prešetrenie postupu úradu samosprávneho kraja v prípade segregácie rómskych žien na pôrodnici, ktorú sme na tomto úrad pôvodne namietali. Podnetom sme namietali tiež neprijatie opatrení na ochranu zdravia vylúčených Rómov a Rómok počas pandémie koronavírusu zo strany samosprávy aj diskrimináciu Rómov a Rómok zo strany polície pri kontrolách protiepidemických opatrení počas pandémie. V prípadoch, kedy Verejná ochrankyňa našim podnetom vyhovel, sme jej rozhodnutia spravidla ďalej využívali v súvisiacich právnych konaniach.

Treba povedať, že štátne orgány stanoviská verejného ochranu práv žiaľ nie vždy rešpektujú. Mnohokrát na základe neho neupustia od nezákonného konania alebo nezačnú odstraňovať diskrimináciu. Rovnako súdy nemusia stanoviská Verejného ochrancu práv brať do úvahy. Napriek tomu však podľa nás v mnohých prípadoch môžu mať výrazný pozitívny dopad a môžu napríklad napomôcť diskriminovaným osobám v snahe domôcť sa spravodlivosti v správnom konaní aj v súdnom konaní.

V niekoľkých prípadoch sme sa obrátili aj na Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, ktoré sme žiadali o odborné stanovisko vo vzťahu k nami zdokumentovaným prípadom diskriminácie pre potreby plánovaného alebo už bežiaceho súdneho konania. V roku 2021 nám napríklad stredisko na našu žiadosť poskytlo stanovisko týkajúce sa prípadu segregácie rómskych žien v pôrodnici, ktorým podporilo našu právnu argumentáciu v prebiehajúcom antidiskriminačnom súdnom spore. Rovnako aj jeho stanoviská môžu mať pozitívny dopad. Môžu prispieť k zmene diskriminačného správania alebo môžu pomôcť diskriminovaným osobám uspieť v súdnom konaní. Nie je to však vonkoncom pravidlo. Aj tu platí, že stanoviská strediska potvrdzujúce diskrimináciu môžu súdy odignorovať. Obe uvedené inštitúcie rozhodujú o prijatých podnetoch spravidla podstatne rýchlejšie, ako rozhodujú o antidiskriminačných žalobách súdy. Za podanie podnetu neplatíte žiadne poplatky.

KONTAKTY NA STREDISKO A KANCELÁRIU VEREJNÉHO OCHRANCU PRÁV NÁJDETE V ZÁVERE TEJTO PUBLIKÁCIE V ČASTI KDE VÁM PORADIA

Kontakt nájdete aj na www.snslp.sk a www.vop.gov.sk

5.4 Diskriminácii sa dá brániť súdnou cestou

Súdne (civilné) konanie sa začína podaním žaloby na súd, v ktorej diskriminovaná osoba podrobne opíše, čo sa stalo, a žiada o ospravedlnenie a poskytnutie odškodnenia, alebo - ak diskriminácia trvá - o ukončenie diskriminačného správania a nápravu protiprávneho stavu. V rámci súdneho konania je možné domáhať sa odškodnenia v podobe náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch, o ktorej vyplatení môže súd rozhodnúť vtedy, ak bola značným spôsobom znížená dôstojnosť, spoločenská vážnosť alebo spoločenské uplatnenie diskriminovanej osoby.

Toto konanie poskytuje diskriminovanej osobe najviac možností na aktívnu účasť a na ovplyvnenie priebehu konania: diskriminovaná osoba totiž podáva žalobu, predkladá súdu dôkazy a navrhuje spôsob riešenia veci. Nevýhodou je pomerne komplikovaná povaha konania – ide totiž o konanie pred súdom, kde je povinnosť platiť súdne poplatky (súd môže povinnosť platiť súdny poplatok za istých podmienok na žiadosť odpustiť). V prípade prehry súd spravidla zaviaže neúspešnú stranu sporu k povinnosti platiť náklady protistrany (náklady na právnikov, hotové výdaje a pod.).

V súdnom konaní je rozumné dať sa zastúpiť advokátom či advokátkou, prípadne osobou znalou práva. Bezplatné právne zastúpenie môže poškodeným osobám poskytnúť štátom zriadená inštitúcia na ochranu pred diskrimináciou: Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, ktoré má svoje regionálne kancelárie vo viacerých mestách alebo aj mimovládna organizácia, ktorej predmetom činnosti je ochrana pred diskrimináciou ako napr. naša Poradňa. V prípade ak nemáte finančné prostriedky na zabezpečenie právneho zastúpenia, môžete sa obrátiť aj na Centrum právnej pomoci, ktoré tiež poskytuje bezplatné právne poradenstvo a zastupovanie v konaniach pred súdmi.

Pre súdne konania v prípadoch diskriminácie je charakteristické, že v nich platí tzv. obrátené dôkazné bremeno. V praxi to znamená, že, ak diskriminovaná osoba zažaluje druhú stranu za diskrimináciu, nemusí dokazovať, že bola diskriminovaná. Stačí, ak súdu oznámi skutočnosti, z ktorých je možné dôvodne usudzovať, že k diskriminácii došlo. Napríklad preukáže, že nebola obslúžená v reštaurácii, kým ostatné osoby, ktoré neboli rómskeho pôvodu obslúžené boli. Potom je na strane žalovanej osoby, aby na súde preukázala, prečo nedošlo k obslúženiu, t.j. musí preukázať, že nediskriminovala. Ak sa jej to nepodarí, má sa za to, že došlo k diskriminácii a súd by mal rozhodnúť v prospech diskriminovanej osoby.

Civilné súdne konanie je časovo najnáročnejšie, často môže trvať aj niekoľko rokov.

Súdne konanie

- » začína podaním žaloby na súd,
- » v rámci nej sa možno domáhať aj náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch,
- » povinnosť platiť súdne poplatky (možnosť odpustenia),
- » je rozumné dať sa zastúpiť advokátom/advokátkou alebo mimovládnu organizáciou, či Slovenským národným strediskom pre ľudské práva
- » časovo najnáročnejšie.

Nezabudnite:

Poradňa vo vybraných prípadoch diskriminácie poskytne alebo sprostredkuje bezplatné právne zastupovanie a hradí klientom a klientkam náklady súdneho konania.

Z našich skúseností...

Využívaniu antidiskriminačného zákona ako jedného z právnych prostriedkov ochrany pred diskrimináciou, venujeme v Poradni najviac pozornosti. Právnu pomoc a právne zastupovanie sme sprostredkovali ľuďom vo viacerých súdnych konaniach na základe antidiskriminačného zákona – v oblasti diskriminácie v prístupe k službám, ale aj diskriminácie v prístupe k zamestnaniu, vzdelaniu či sociálnemu zabezpečeniu.

Antidiskriminačný zákon dnes vo všeobecnosti dáva dobré možnosti ochrany proti diskriminácii. Treba však povedať, že jeho využívanie pri ochrane pred diskrimináciou, stále nie je zďaleka dokonalé a nesie v sebe viacero úskalí. Súdne konania sú vo všeobecnosti naozaj časovo náročné a vyžadujú značnú dávku trpezlivosti. Ak po niekoľkých mesiacoch okresný súd rozhodne, strana ktorá prehrala sa samozrejme môže odvolať na krajský súd a súdny spor pokračuje ďalej. Odvolací súd (krajský súd) môže rozsudok potvrdiť, zmeniť ho alebo napríklad celý prípad vrátiť späť okresnému súdu na ďalšie konanie.

Problematické môže byť aj posudzovanie konkrétnych prípadov na súdoch. Prípadov diskriminácie je na súdoch stále relatívne veľmi málo. Možno však predpokladať, že posudzovanie prípadov diskriminácie na súdoch sa však s ďalšími prípadmi a častejším využívaním antidiskriminačného zákona bude posúvať smerom k lepšiemu.

Napriek všetkému naše odporúčanie znie – nebojme sa riešiť prípady diskriminácie aj súdnou cestou. Aj napriek dĺžke konania a iným prekážkam, ktoré je nevyhnutné prekonávať, z našej skúsenosti vieme, že súdy v mnohých prípadoch rozhodli v prospech diskriminovaných osôb.

Takéto rozhodnutie, okrem morálneho a finančného zadostučinenia pre konkrétnu diskriminovanú osobu, môže mať navyše odstrašujúci vplyv aj na iných potenciálnych diskriminujúcich, pretože je jasným signálom, že diskriminovať sa nevypláca.

V prípade, že sa žalovaná strana počas súdneho konania rozhodne ponúknuť poškodenej osobe uspokojivé zadostučinenie (ospravedlnenie, finančné odškodnenie a pod.), je možné nečakať až na konečné rozhodnutie súdu a dohodnúť sa na mimosúdnom vyrovnaní. Niektoré nami riešené diskriminačné súdne konania boli k spokojnosti našich klientov a klientiek ukončené aj týmto spôsobom.

Riešenie prípadov diskriminácie prostredníctvom mediácie

Mediácia je tzv. mimosúdne riešenie sporov, pri ktorom fyzické či právnické osoby neriešia svoj spor na súde, ale snažia sa bezprostredne dospieť k vzájomnej záväznej dohode za asistencie tretej osoby - mediátora/-ky. Mediácia trvá zvyčajne omnoho kratšie ako súdny spor. Medzi jej ďalšie výhody patrí možná efektívnosť riešenia sporu a menšia ekonomická náročnosť. Mediácia má však v diskriminačných prípadoch svoje výrazné nedostatky. V prípade diskriminácie sú diskriminovaná osoba a na druhej strane osoba, ktorá diskriminovala, v nerovnakom postavení. Diskriminujúca osoba, si obyčajne neprípúšťa, že urobila niečo nezákonné, skutok popiera a dosiahnuť uspokojivú mimosúdnu dohodu (ospravedlnenie, finančné odškodnenie) môže byť takmer nemožné. Diskriminovaná osoba sa pri mimosúdnom riešení zároveň bezprostredne stretáva s diskriminujúcou osobou, čo môže byť nepríjemné a môže prípadne dôjsť aj k ďalšiemu zneváženiu diskriminovanej osoby. Podľa nášho názoru v mnohých prípadoch diskriminácie mediácia nie je vhodným spôsobom riešenia a v niektorých prípadoch ju výslovne neodporúčame, pretože týmto spôsobom urovnania sporu nie je podľa nás možné dosiahnuť želaný výsledok.

6. Ako odhaliť a dokázať diskrimináciu

Diskriminácia je jav síce pomerne častý, ale pomerne ťažko preukázateľný. Prispieva k tomu nepríjemný pocit z prežitého poníženia a hlavne skutočnosť, že na diskriminačné konanie poškodená osoba často nie je pripravená a nemyslí na zabezpečenie dôkazov. Ak sa však chceme diskriminácii účinne brániť, musíme sa naučiť myslieť aj na to, ako získať o jej existencii dôkazy alebo ako ju dodatočne preukázať.

Podobne ako v iných prípadoch nezákonného konania, sú pre dokazovanie diskriminácie veľmi užitočné výpovede svedkov/-kýň, ktorí/-é boli prítomní/-é pri danom skutku a môžu dosvedčiť, čo sa stalo. Nie vždy sú však svedkovia/-kyne prítomní/-é. V prípade, ak ide o diskrimináciu, ktorá sa udeje náhle a medzi štyrmi očami, je situácia zložitá a takúto diskrimináciu je na súde niekedy naozaj ťažké dokázať.

Ak máte informácie, že na danom mieste môže dôjsť k diskriminácii (napr. v reštaurácii či na výberovom konaní), je dobré sa a túto situáciu pripraviť a z danej situácie si cielene urobiť zvukový záznam (všetky dnešné mobilné telefóny zvládnu nahrávanie zvuku). V prípade, že k diskriminácii dôjde, nahrávka nám umožní lepšie sa voči diskriminácii brániť. Vytváranie zvukových záznamov na verejných priestranstvách a za účelom ochrany práv je dovolené. Pozor, nikdy však nezaznamenávajte telefonické hovory bez súhlasu dotknutej osoby, je to nezákonné! Je však možné dať hovor na hlasný odposluch, aby ho prípadne počuli iné osoby, ktoré by to následne dosvedčili.

V prípade, že sme boli diskriminovaní a nemáme svedkov či žiadne iné či už zvukové, písomné alebo iné dôkazy, stojí za úvahu, takpovediac vytvoriť porovnateľnú situáciu ešte raz – s cieľom zistiť, či k diskriminácii skutočne dochádza a v prípade ak áno, vytvoriť si tak priestor na získanie prípadných dôkazov. Podobným spôsobom k prípadom pristupujú aj správne orgány ako je napr. Slovenská obchodná inšpekcia, ktorá sa v praxi nebude zaoberať vašim pôvodným diskriminačným prípadom, na ktorý ich upozorníte v svojom podnete, ale urobí si vlastnú kontrolu. Pri danej kontrole vytvorí porovnateľnú situáciu a sa snaží presvedčiť, či na danom mieste dochádza k diskriminácii. V prípade, že odhalí diskrimináciu, môže uložiť sankciu.

Pomaly sa tak dostávame k opisu k jednej z osvedčených možností odhaľovania a dokazovania diskriminácie, ktorú používajú mimovládne organizácie vo svete. Túto metódu nazývame "situačný testing". Ide o pomerne účinnú metódu, s ktorou máme skúsenosti a overené úspechy.

Čo je situačný testing?

Testing je metóda, ktorou sa vytvára porovnateľná situácia a overuje sa ňou podozrenie z diskriminácie.

Testingom sa testuje, či nedochádza k priamej diskriminácii určitej osoby v porovnaní s inými osobami. Vytvorí sa preto porovnateľná situácia, v ktorej sa ocitne napríklad Róm/Rómka realizujúci svoje právo a osoba, ktorá nie je rómskeho etnického pôvodu, ktorá vystupuje ako porovnávací vzorka. Počas testingu sa potom porovnáva, či napr. poskytovateľ služieb, zamestnávateľ v porovnateľnej situácii menej priaznivo zaobchádzal s Rómom/Rómkou ako s inými osobami (napr. do reštaurácie na kávu zájde najprv Róm a o pár minút osoba, ktorá nie je rómskej etnickej príslušnosti. Prítom sledujeme, či im boli poskytnuté služby). Z celej situácie je možné vyhotoviť si aj zvukový záznam diktafónom alebo mobilným telefónom. Nahrávka, prípadne svedecké výpovede môžu poslúžiť ako jeden z dôkazov v prípade, ak sa rozhodnete podať žalobu na súd. Ak sa stretnete s prípadom diskriminácie, naša mimovládna organizácia vám v prípade potreby môže pomôcť vykonať takýto testing.

Čo potom?

Pri rozhodovaní, čo urobiť s prípadom diskriminácie, sú dôležité dva faktory: vôľa diskriminovanej osoby a kvalita získaných dôkazov. Podľa okolností je možné zvoliť jeden z postupov, ktoré opisujeme v 5. kapitole. Ešte raz pripomíname, že použitie jedného z postupov nevyklučuje využitie aj iného. Napríklad pri diskriminácii v prístupe k službám môžete najprv podať podnet na kontrolu Slovenskej obchodnej inšpekcie, počkať na jej rozhodnutie a v prípade ak zistí diskrimináciu, použiť to ako dôkaz v súdnom konaní. V každom prípade je dôležité rešpektovať názor a vôľu poškodenej osoby.

7. Napokon ešte jedna forma diskriminácie: rasová segregácia

Rasová segregácia je vážna forma diskriminácie, ktorá je na Slovensku pomerne rozšírená. V ostatných rokoch sa o nej nahlas hovorí najmä v súvislosti so vzdelávaním rómskych detí na slovenských školách, bývaním Rómov a Rómok vo vylúčených komunitách ďaleko od väčšinovej spoločnosti či umiestňovaním rómskych žien do oddelených izieb v pôrodniciach. Predovšetkým o tomto páľčivom probléme bude v tejto kapitole reč.

Rasová segregácia znamená oddeľovanie ľudí odlišnej rasy či etnického pôvodu v bežnom živote, ako sú verejné priestranstvá a rôzne verejné služby, oblasť bývania či vzdelávania. Rasovú či etnickú segregáciu veľmi zreteľne zakazujú viaceré záväzné medzinárodné právne predpisy na ochranu ľudských práv, ako je napríklad Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie.

V slovenskom antidiskriminačnom zákone žiadnu zmienku o rasovej segregácii nenájdeme. Rasovú segregáciu je však potrebné nevyhnutne chápať ako formu rasovej diskriminácie. A tú, ako už dobre vieme, antidiskriminačný zákon zakazuje.

Segregácia vo vzdelávaní je naozaj veľmi často spojená s horšou kvalitou poskytovaného vzdelávania pre segregované deti, a teda s nerovnakým diskriminačným zaobchádzaním. Príkladom môže byť segregácia v podobe neodôvodneného zaradovania časti rómskych detí do špeciálnych škôl či tried. V nich dostávajú tieto deti zreteľne horšie vzdelanie a sú tak diskriminované. Aj v rómskych segregovaných triedach na bežných školách alebo etnicky jednoliatych „rómskych školách“ býva obyčajne kvalita vzdelávania horšia, ako je tomu v triedach a školách, ktoré navštevujú aj nerómske deti. Rómske triedy a školy sú niekedy horšie materiálne vybavené, učitelia/učiteľky sa často deťom menej venujú, menej od detí vyžadujú a podobne. Niet pochyb že segregácia ide ruka v ruke s diskrimináciou.

Čo však v prípade, keď zabezpečíme rovnako kvalitné podmienky pre všetky deti? Predstavme si dve oddelené triedy - jednu pre rómskych a druhú pre nerómskych žiakov/-čky - v ktorých je poskytovaná rovnaká kvalita vzdelávania. Rovnako kvalitné je aj vybavenie tried, rovnako kvalitné sú aj vyučovacie pomôcky a všetko ostatné. Rómske a nerómske deti sú síce oddelené - ale majú rovnaký prístup k vzdelávaniu rovnakej kvality. Je takáto segregácia diskrimináciou? Odpoveď znie, áno. Rasová segregácia vytvára diskrimináciu vždy a za každých okolností - bez ohľadu na poskytovanú kvalitu. Rasová segregácia ako taká v sebe nesie posolstvo nerovnosti. Ako napovedá jedno z významných súdnych rozhodnutí o segregácii vo vzdelávaní zo Spojených štátov amerických: 'Segregácia vo vzdelávaní má - bez ohľadu na to, či je zabezpečená rovnaká kvalita takéhoto vzdelávania - nežiaduci vplyv na segregované deti tmavej pleti. Vyvoláva v nich pocit menejcennosti a odopiera im isté pozitíva integrovaného vzdelávania.' Segregácia vysiela segregovanej skupine signál - ste menejcenní. Segregácia v konečnom dôsledku prispieva k vzájomnému odcudzovaniu sa segregovaných skupín obyvateľstva. Spôsobuje ich vzájomné nepoznanie sa, čo prispieva k tvorbe predsudkov a možnému spoločenskému napätiu.

A čo v prípade, ak segregované triedy nie sú celkom segregované? Na niektorých slovenských školách nájdeme triedy, do ktorých chodia len rómske deti a zároveň triedu, do ktorej chodia nerómske deti spoločne s niekoľkými vybranými rómskymi deťmi. Je možné takéto prerozdelenie vnímať ako segregáciu? Vo všeobecnosti je možné povedať, že áno. Ak významné množstvo detí rómskeho pôvodu navštevuje segregované triedy, je tento stav možné, na základe existujúcich medzinárodných a domácich právnych predpisov, chápať ako segregáciu a domáhať sa nápravy. Segregácia je rovnako nezákonná a škodlivá aj vtedy, ak nevznikla v dôsledku cieľného rozhodnutia určitého subjektu segregovať (napr. školy), ale vznikla v dôsledku určitého nezamýšľaného spoločenského vývoja (napr. odlivom nerómskych detí na iné školy) . Segregácia rómskych detí vo vzdelávaní je na mnohých miestach výrazne ovplyvnená segregáciou rómskych komunít v bývaní, ktorá je taktiež nezákonná. Rovnako je nezákonná aj segregácia v pôrodniciach či oddeleniach nemocníc, ktorá je na Slovensku prítomná na mnohých miestach. Zodpovedné štátne inštitúcie majú povinnosť odstraňovať a predchádzať rasovej segregácii vo všetkých oblastiach života spoločnosti a všetkých jej podobách. Segregácia je jednoducho nežiaduca - segregácia je diskrimináciou.

Nezabudnite, že Poradňa vám alebo ľuďom vo vašom okolí rada poskytne právne poradenstvo a pomoc pri riešení segregačných praktík v oblasti vzdelávania či zdravotnej starostlivosti ako sú:

- » neodôvodnené zaradzovanie rómskych detí do špeciálnych škôl a tried (bez riadneho psychologického vyšetrenia a informovaného súhlasu rodičov so zaradením dieťaťa),
- » oddeľovanie rómskych a nerómskych detí v rámci bežných základných škôl a tried, ale aj ich oddeľovanie v školských jedálňach a podobne,
- » segregácia detí v materských školách resp. neprijímanie rómskych detí do materských škôl.
- » segregácia rómskych pacientov a pacientok v nemocniciach, najmä rómskych žien v pôrodniciach

8. Ako postupovať keď...

Ako postupovať, keď sa chcem brániť diskriminácii v prístupe k službám

O diskrimináciu v prístupe k službám ide vtedy, keď sa snažíte využiť verejne ponúkané služby, a tie vám kvôli farbe vašej pleti alebo inému diskriminačnému dôvodu odmietli poskytnúť.

Napríklad bezdôvodne vás:

- » nepustili do reštaurácie, baru či na diskotéku,
- » odmietli obslúžiť v obchode,
- » nechceli vás pustiť do kina, divadla, na kúpalisko a podobne,
- » nechceli vás ostrihať v kaderníctve,
- » zabránili vám vyskúšať si oblečenie v obchode,
- » zabránili vám vstúpiť do dopravného prostriedku (autobus, vlak alebo električka),
- » a iné.

Diskrimináciu pri poskytovaní služieb zakazuje antidiskriminačný zákon i zákon o ochrane spotrebiteľa (č. 250/2007 Z. z. o ochrane spotrebiteľa). Predávajúci je povinný vo vzťahu k spotrebiteľovi dodržiavať zásadu rovnakého zaobchádzania. Nesmie odmietnuť predaj výrobky, ktoré má vystavené alebo inak pripravené na predaj, alebo odmietnuť poskytnúť služby, ktoré sú v jeho prevádzkových možnostiach.

- » môžete podať podnet na vykonanie kontroly Inšpektorátu Slovenskej obchodnej inšpekcie; tá v prípade preukázania diskriminácie udelí finančnú alebo inú sankciu. V podnete opíšete prípad diskriminácie a požiadate o vykonanie kontroly. Zároveň v podnete požiadajte o informovanie o výsledku kontroly;
- » podať podnet na odbor živnostenského podnikania okresného úradu - ak diskriminoval živnostník/-čka;
- » podať antidiskriminačnú žalobu na súd. O právnu pomoc môžete požiadať advokáta, advokátku, Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, Centrum právnej pomoci alebo priamo nás v Poradni resp. inú mimovládnu organizáciu;
- » podľa okolností prípadu podať trestné oznámenie, pretože diskriminujúca osoba sa mohla dopustiť aj niektorého trestného činu; táto možnosť má opodstatnenie predovšetkým pri diskriminácii spojenej s rasistickými slovnými útokmi či priamym fyzickým útokom (pozri kapitolu 5.).

Kde sa môžete sťažovať:

Slovenská obchodná inšpekcia:

Košice: Inšpektorát Slovenskej obchodnej inšpekcie pre Košický kraj

Vrátna 3
P. O. BOX A-35
040 65 Košice 1
Tel: 055 - 622 07 81
E-mail: ke@soi.sk
Web: www.soi.sk

Prešov: Inšpektorát Slovenskej obchodnej inšpekcie pre Prešovský kraj

Obrancov mieru 6
080 01 Prešov 1
Tel: 051 - 772 15 97
E-mail: pr@soi.sk
Web: www.soi.sk

Okresné úrady - živnostenské odbory:

podľa toho, kde má diskriminujúci živnostník sídlo alebo vykonáva svoju živnosť (obvykle miesto, kde poskytuje služby)

Košice: Okresný úrad v Košiciach

Odbor živnostenského podnikania
Hroncova 13
041 70 Košice

Prešov: Okresný úrad v Prešove

Odbor živnostenského podnikania
Námestie mieru 2
080 73 Prešov

Adresy všetkých ostatných krajských a okresných úradov nájdete na <https://www.minv.sk/?okresne-urady-klientske-centra>

Polícia:

Obvodné oddelenie Policajného zboru SR najbližšie k miestu, kde sa udalosť stala, alebo v mieste bydliska

Veľa užitočných informácií získate aj na internetovom portáli www.slovensko.sk
Podrobnejšie údaje o živnostníkoch a obchodných spoločnostiach (názov, sídlo, IČO a pod.) môžete nájsť na www.zrsr.sk a na www.orsr.sk.

Ako postupovať, keď sa chcem brániť diskriminácii v prístupe k zamestnaniu a v zamestnaní

Neraz sa stáva, že keď si osoba rómskeho etnického pôvodu, hľadá prácu a na základe inzerátu telefonicky kontaktuje možného zamestnávateľa, pozvú ju na osobný pohovor. V momente, keď ju zamestnávateľ vidí a zistí, že o prácu sa uchádza Róm/Rómka, miesto je zrazu obsadené. To však v skutočnosti nie je pravda - a na miesto je neskôr prijatá iná osoba, ktorá nie je rómskeho etnického pôvodu.

K diskriminácii môže dôjsť aj vtedy, keď už zamestnávateľ osobu iného etnického pôvodu zamestná. Osoba, ktorá diskriminuje, môže byť vedúci/-a, alebo nejaký kolega/-yňa. K diskriminácii tu zväčša dochádza - prostredníctvom vtipov, nevhodných poznámok, urážok či šikanovania.

Ďalším diskriminačným konaním už na samotnom pracovisku môže byť diskriminácia neoprávneným postihom (pozri kapitolu 3.). Môže sa objaviť, keď sa poškodená osoba chce sťažovať svoju nadriadenému/nadriadenej. Ten mu následne dá najavo, aby sa nestážoval, pretože môže pristúpiť k sankciám, prípadne ho zo zamestnania prepustiť.

Diskrimináciu v prístupe k zamestnaniu zakazuje spomínaný antidiskriminačný zákon a ďalšie zákony v oblasti zamestnanosti, napr. zákonník práce a zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti. Podľa týchto predpisov má každý, pri hľadaní zamestnania právo na prístup k zamestnaniu bez akýchkoľvek obmedzení a bez diskriminácie na základe pohlavia, rasy, príslušnosti k národnostnej alebo etnickej skupine a iných dôvodov. To znamená, že pri hľadaní zamestnania nemôže byť niekto znevýhodňovaný len preto, že je rómskeho pôvodu alebo, že je žena, taktiež pre svoj rodinný stav, počet detí, tehotenstvo a pod. Poškodené osoby môžu postupovať nasledovne:

- » ak ste uchádzač/-ka o zamestnanie, napísať podanie na zamestnávateľa, ktorý pri poskytovaní voľného pracovného miesta porušuje zásadu rovnakého zaobchádzania, Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny;
- » ak ste už zamestnaný/-á musíte najprv podať sťažnosť najlepšie písomnou formou priamo nadriadenému, resp. vedeniu firmy a žiadať zjednanie nápravy. Ak bude vaša sťažnosť ignorovaná, následne môžete tiež podať sťažnosť na príslušný Inšpektorát práce;
- » domáhať sa ochrany svojich práv na súde podaním žaloby. O právnu pomoc môžete požiadať advokáta/advokátku, Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, Centrum právnej pomoci alebo priamo nás v Poradni, resp. inú mimovládnu organizáciu;
- » podať podnet Slovenskému národnému stredisku pre ľudské práva, ktoré situáciu prešetrí napr. formou tzv. nezávislého zisťovania.

Kde sa môžete sťažovať:

Podnety treba adresovať najprv u zamestnávateľa a následne inštitúcii podľa sídla zamestnávateľa. Na východnom Slovensku využite tieto kontakty:

Inšpektoráty práce:

Košický samosprávny kraj
Inšpektorát práce Košice
Masarykova 10
040 41 Košice
Tel: 055 - 6002 301
E-mail: ip.kosice@ke.ip.gov.sk

Prešovský samosprávny kraj
Inšpektorát práce Prešov
Konštantínova 6
080 01 Prešov
Tel: 051 - 2850020
E-mail: ip.presov@po.ip.gov.sk

Úrady práce:

Košice:
Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny Košice
Staničné nám. 9
040 01 Košice
Tel: 055 - 680 55 55 (oddelenie kontroly)

Prešov:
Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny Prešov
Slovenská 87
080 01 Prešov
Tel: 051 – 244 09 99 (oddelenie kontroly)

Veľa užitočných informácií a kontakty na príslušné úrady získate aj na internetových stránkach www.upsvar.sk a www.nip.sk.

Ako postupovať, keď chceme bývať (diskriminácia v prístupe k bývaniu a trvalý pobyt)

Príkladom diskriminácie v prístupe k bývaniu je ubytovňa prevádzkovaná fyzickou osobou - podnikateľom, ktorý vydal interný predpis o neposkytovaní ubytovania Rómom/-kam. Ak by prejavila záujem o ubytovanie osoba rómskeho pôvodu, dostane odpoveď, že ubytovňa je obsadená. Ak by o ubytovanie prejavila záujem osoba z majority, bola by bez problémov ubytovaná. Iným príkladom môže byť všeobecne záväzné nariadenie obce, ktoré stanovuje také podmienky na pridelenie nájomného obecného bytu, ktoré priamo alebo nepriamo diskriminujú Rómov/-ky.

Prístup k tovarom a službám, na ktorý sa vzťahuje zákaz diskriminácie podľa antidiskriminačného zákona, zahŕňa aj prístup k bývaniu, ktoré je poskytované verejnosti právnickými osobami a fyzickými osobami – podnikateľmi/-kami. Zákon sa vzťahuje aj na bývanie, ktoré ponúka obec v obecných a sociálnych bytoch.

Na zákaz diskriminácie zakotvený v antidiskriminačnom zákone nie je podľa nášho názoru možné sa odvolávať, ak osoba má záujem kúpiť si byt alebo dom do osobného vlastníctva a predávajúci jej ho odmietne predať. Tu ide výlučne súkromnoprávny charakter vzťahu, a preto sa na takúto situáciu antidiskriminačný zákon nevzťahuje, takto postihnutá osoba sa môže domáhať na súde ochrany napr. žalobou na ochranu osobnosti. Za prístup k bývaniu považujeme aj hlásenie trvalého a prechodného pobytu. Tu platí, že orgány územnej samosprávy sú povinné dodržiavať zásadu rovnakého zaobchádzania v oblastiach ustanovených antidiskriminačným zákonom a oblasť bývania k nim patrí. V prípade diskriminácie v oblasti bývania je obvykle potrebná podrobnejšia analýza. V zásade však ide o podobné situácie ako v iných oblastiach. Napr.:

- » obec odmietne prideliť nájomný alebo sociálny byt rómskej rodine, lebo "pre cigánov už urobila obec dosť";
- » podať napriek splneniu všetkých zákonných podmienok potrebných pri hlásení trvalého alebo prechodného pobytu obec odmietne zaregistrovať Róma/Rómku na pobyt, pretože "nechce v obci viac cigánov".

Obec, podľa platných právnych predpisov, musí každého občana, ktorý o to požiadá, prihlásiť na trvalý pobyt. Podľa zákona č. 253/1998 Z. z. o hlásení pobytu občanov SR a registrii obyvateľov SR - občan hlási začiatok a skončenie svojho trvalého alebo prechodného pobytu ohlasovní, teda obci. Pri hlásení trvalého pobytu je potrebné:

- » predložiť občiansky preukaz,
- » doklad o vlastníctve alebo spoluvlastníctve budovy alebo písomný súhlas vlastníka bytu, v ktorom občan hlásiaci trvalý pobyt žije,
- » vyplniť prihlasovací lístok, ktoré mu poskytne príslušná ohlasovňa.

V prípade, že občan nevlastní v danej obci nehnuteľnosť a nemá ani súhlas iného vlastníka nehnuteľnosti v obci – aj napriek tomu sa môže sa prihlásiť na trvalý pobyt v obci, v ktorej sa zdržiava. Za miesto trvalého pobytu uvedie jednoducho iba obec pobytu.

Kde sa môžete sťažovať:

Ak Vás odmietnu bezdôvodne zaevidovať v obci alebo meste na trvalý pobyt, sťažujte sa starostovi/starostke, prednostovi mestského úradu a pod. Ak neuspějete, môžete podať podnet na políciu a žiadať, aby prešetrila postup obce.

Niektoré prípady diskriminácie v prístupe k bývaniu môžu byť vo všeobecnosti komplikovanejšie a je v každom prípade lepšie požiadať o pomoc. Môžete kontaktovať už spomínané Slovenské národné stredisko pre ľudské práva alebo mimovládne organizácie, okrem iných aj tú našu.

Ako postupovať, keď sa chcem brániť diskriminácii v prístupe k vzdelávaniu

Aj v prístupe k vzdelaniu môže existovať diskriminácia. Typickým príkladom takejto diskriminácie je protiprávne zaradenie dieťaťa do špeciálnej školy alebo triedy. Rómske deti niekedy neodôvodnene zaraďujú do špeciálnych škôl. Po skončení špeciálnej školy je pre dieťa pochopiteľne oveľa ťažšie ďalej sa vzdelávať či hľadať si prácu. Dieťa, ktoré ukončí špeciálnu školu, nemá ďalej možnosť vzdelávať sa na štandardnej strednej škole. Nikdy už nebude môcť získať maturitu či pokračovať povedzme vo vzdelávaní na vysokej škole. Ďalšie možné dôvody diskriminačného konania v oblasti vzdelávania sú:

- » segregované bežné triedy alebo školy pre rómske deti,
- » horšie podmienky vzdelávania pre rómske deti.

Typickým príkladom, kedy rómske dieťa má horšie podmienky k prístupu vzdelaniu, je napríklad zapožičanie školských učebníc. „Bielemu dieťaťu“ bez problémov takúto učebnicu zapožičajú, rómskemu nie, pretože sa obávajú jej zničenia. Ďalšími diskriminačnými prejavmi vo vzdelávaní môže byť:

- » bezdôvodné odmietnutie prijatia dieťaťa do materskej školy,
- » bezdôvodné odmietnutie prijatia dieťaťa do základnej školy,
- » zlé správanie učiteľov/liek voči rómskym deťom; nepriateľské prostredie v škole, namierené voči rómskym deťom, menšie nároky na rómske deti v rámci vzdelávania a pod.

Ako sa môžeme brániť? Prvým a priamočiarým spôsobom ochrany je podanie sťažnosti. Treba však presne vedieť, aké problémy v škole máme a podľa toho adresovať svoju sťažnosť:

Riaditeľ/riaditeľka školy za zaoberá sťažnosťami napríklad v oblastiach:

- » nevhodné správanie učiteľov/učiteľiek k deťom, kričanie na deti, fyzické tresty detí a pod.,
- » zanedbávanie dozoru, bezpečnosti detí a pod.,
- » šikanovanie v triede.

Štátna školská inšpekcia napríklad:

- » neodôvodnené zaradenie dieťaťa do špeciálnej školy či do špeciálnej triedy / segregácia rómskych detí
- » nevhodná komunikácia s rodičmi zo strany školy,
- » horšia kvalita vzdelávania poskytovaná rómskym deťom,
- » celkovo horšia a nevyhovujúca organizácia školského vyučovania.

Zriaďovateľ školy (obec, Regionálny úrad školskej správy, samosprávny kraj) napríklad:

- » neodôvodnené zaradenie dieťaťa do špeciálnej školy či do špeciálnej triedy, / segregácia rómskych detí,
- » nezabezpečenie rovnakých podmienok na stravovanie detí a žiakov,
- » hygienicky nevhodné priestory.

Zriaďovateľmi materských a základných škôl sú v drvivej väčšine mestá a obce. V prípade cirkevných škôl je zriaďovateľom príslušná cirkev napr. Arcibiskupský úrad a pod. Zriaďovateľmi stredných škôl sú väčšinou samosprávne kraje.

Ak rodič nesúhlasí so zaradením dieťaťa do špeciálnej triedy (ktoré bývajú zriaďované v rámci bežných škôl), voči rozhodnutiu môže podať sťažnosť riaditeľovi základnej školy alebo príslušnému zriaďovateľovi danej základnej školy.

Treba zdôrazniť, že rodič má vždy rozhodujúce slovo v tom, do akej školy či triedy bude zaradené jeho dieťa. Bez súhlasu rodiča dokonca nie je možné nechať dieťa podrobiť psychologickému vyšetreniu. Súhlas rodiča je nevyhnutný, aj v prípade zaradenia dieťaťa do prípravného nultého ročníka. Ak škola vo všetkých spomínaných prípadoch nerešpektuje želanie rodiča, je možné sa sťažovať.

V prípade ak má škola za to, že postup rodiča je v rozpore so záujmami dieťaťa, môže sa obrátiť na kompetentné orgány.

Prípady diskriminácie a/alebo segregácie rómskych detí vo vzdelávaní je napokon možné riešiť aj žalobou na základe antidiskriminačného zákona. V rámci súdneho konania je možné nárokovať si okrem iného aj na náhradu nemajetkovej ujmy v peniazoch.

Keďže v prípadoch diskriminácie a segregácie rómskych detí v rámci škôl môže vo všeobecnosti ísť o porušenie práv väčšieho alebo neurčitého počtu osôb a zároveň táto prax vážne ohrozuje verejný záujem – niektoré takéto prípady môžu mimovládne organizácie riešiť podaním tzv. verejnej žaloby, ktorú sme spomínali v úvodnej kapitole.

Kde sa môžete sťažovať:

Štátna školská inšpekcia:

Štátna školská inšpekcia

Staré grunty 52
841 04 Bratislava 4
Tel: 2 321 95 827
E-mail: sekr_usik@ssi.sk

Školské inšpekčné centrum Prešov

Levočská 13
080 01 Prešov
Tel: 051 – 321 19 80
E-mail: sicpo@ssi.sk

Školské inšpekčné centrum Košice

Němcovej 30
040 01 Košice
Tel: 055 – 321 16 806
E-mail: sicke@ssi.sk

Regionálne úrady školskej správy:

Regionálny úrad školskej správy v Prešove

Tarasa Ševčenka 11
080 01 Prešov
Tel: 051 - 32 26 902
E-mail: skolstvo@russ-po.sk

Regionálny úrad školskej správy v Košiciach

Zádielska 1
040 33 Košice
Tel: 055 – 32 26 602
E-mail: russ@russ-ke.sk

Všetky potrebné kontakty nájdete na <https://www.minedu.sk/regionalne-urady-skolskej-spravy/>

Úrady vyšších územných celkov:

Úrad Košického samosprávneho kraja

Námestie Maratónu mieru 1
040 01 Košice

Úrad Prešovského samosprávneho kraja

Námestie mieru 2
080 01 Prešov

Všetky potrebné kontakty nájdete na internetových stránkach samosprávnych krajov: www.po-kraj.sk a www.vucke.sk.

Ako postupovať, keď sa chcem brániť diskriminácii pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti

Aj pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti môže existovať diskriminácia. Typickým príkladom takejto diskriminácie sú oddelené izby pre rómske ženy či deti v nemocniciach. V niektorých pôrodniciach stále existujú tzv. „rómske izby“, na ktoré sú po pôrode umiestňované výlučne rómske pacientky. V niektorých nemocniciach sledujeme prax oddelených izieb pre rómskych pacientov a pacientky aj na detských oddeleniach, či iných oddeleniach nemocníc. Ďalšie možné príklady diskriminačného zaobchádzania v oblasti poskytovania zdravotnej starostlivosti sú:

- » oddelené ordinačné hodiny pre rómskych pacientov či pacientky,
- » horšie kvalita a podmienky pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti pre rómskych pacientov či pacientky,
- » bezdôvodné odmietnutie prijatia rómskeho pacienta či pacientky lekárom či lekárkou/zubárom či zubárkou.
- » zlé správanie sa zdravotníckeho personálu voči rómskym pacientkam a pacientom, slovné útoky, nepriateľské prostredie v nemocnici namierené voči rómskym deťom, oddelené toalety či jedálne v nemocnici a pod.

Ako sa môžeme brániť? Prvým a priamočiarym spôsobom ochrany je podanie sťažnosti. Treba však presne vedieť, aké problémy máme a podľa toho adresovať svoju sťažnosť:

Riaditeľ/riaditeľka nemocnice sa zaoberá sťažnosťami napríklad:

- » nevhodné správanie zdravotníckeho personálu, slovné útoky a pod.,
- » segregácia rómskych pacientov a pacientiek na oddeleniach nemocnice.

Úrad pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou rieši najmä:

- » zanedbanie lekárskej starostlivosti či jej nesprávne poskytnutie.

Zriaďovateľ nemocnice (pri štátnych nemocniciach je ním Ministerstvo zdravotníctva SR) - ak nepochodíte u vedenia nemocnice rieši - tiež napríklad:

- » nevhodné správanie zdravotníckeho personálu, verbálne útoky a pod.
- » segregácia rómskych pacientov a pacientiek na oddeleniach nemocnice.

Odbory zdravotníctva na úradoch vyšších územných celkov riešia sťažnosti týkajúce sa napríklad:

- » oddelených ordinačných hodín pre rómskych pacientov a pacientky
- » bezdôvodného odmietnutia prijatia rómskeho pacienta či pacientky neštátnym poskytovateľom zdravotnej starostlivosti napr. obvodným lekárom/lekárkou.

Prípady diskriminácie a/alebo segregácie pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti je napokon možné riešiť aj žalobou na základe antidiskriminačného zákona. V rámci súdneho konania je možné nárokovať si okrem iného aj finančné odškodnenie. Keďže v prípadoch diskriminácie a segregácie rómskych pacientov / pacientiek v nemocniciach môže vo všeobecnosti ísť o porušenie práv väčšieho alebo neurčitého počtu osôb a zároveň táto prax vážne ohrozuje verejný záujem – niektoré takéto prípady môžu mimovládne organizácie riešiť podaním tzv. verejnej žaloby, ktorú sme spomínali v úvodnej kapitole.

V prípadoch pochybení pri poskytnutí zdravotnej starostlivosti ak došlo k poškodeniu zdravia pacienta či pacientky či smrti je možné, že došlo k naplneniu skutkovej podstaty trestného činu, preto je možné podať trestné oznámenie na príslušné oddelenie polície, či prokuratúru. V prípade slovných nadávok s rasistickým obsahom je možné, že sa jedná o trestné činy extrémizmu a preto je možné obrátiť sa na špecializovaný útvar polície NAKA či Úrad špeciálnej prokuratúry.

Kde sa môžete sťažovať:

Ministerstvo zdravotníctva SR

Limbová 2
P.O. BOX 52
837 52 Bratislava 37
Tel.: +421 2 593 73 111
Fax.: +421 2 547 77 983
e-mail: office@health.gov.sk
E-mail: russ@russ-ke.sk

ODBORY ZDRAVOTNÍCTVA NA ÚRADOCH VYŠŠÍCH ÚZEMNÝCH CELKOV:

ÚRAD KOŠICKÉHO SAMOSPRÁVNEHO KRAJA

Oddelenie zdravotníctva
Námestie Maratónu mieru 1
042 66 Košice

PREŠOVSKÝ SAMOSPRÁVNY KRAJ

Odbor zdravotníctva
Námestie mieru 2
080 01 Prešov
Odbor sídli v budove PSK - 3. poschodie
Sekretariát: 051 / 70 81 639
E-mail: zdravotnictvo@psk.sk

Všetky potrebné kontakty nájdete na internetových stránkach samosprávnych krajov: www.pokraj.sk a www.vucke.sk.

Kde vám poradia:

Organizácie, ktoré vám poskytnú právne poradenstvo resp. právnu pomoc v prípadoch diskriminácie v rôznych oblastiach života:

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ STREDISKO PRE ĽUDSKÉ PRÁVA

Laurinská 18
811 01 Bratislava
Telefón: 02/208 50121
02/208 501 26
E-mail: info@snslp.sk
www.snslp.sk

KANCELÁRIA VEREJNÉHO OCHRANCU PRÁV

Informačná linka:
+421 232 363 701
+421 232 363 702
E-mail: sekretariat@vop.gov.sk
podnet@vop.gov.sk
www.vop.gov.sk

PORADŇA OBČIANSKE A ĽUDSKÉ PRÁVA

Krivá 23
040 01
Telefón: 0908 695 531 alebo 0949 338 398
E-mail: poradna@poradna-prava.sk
www.poradna-prava.sk

CENTRUM PRÁVNEJ POMOCI – KANCELÁRIA KOŠICE

Murgašova 3
P.O. BOX A-11
040 41 Košice
Telefón: 0650 105 100
E-mail: info@centrumpravnejpomoci.sk

CENTRUM PRÁVNEJ POMOCI – KANCELÁRIA PREŠOV

Masarykova 10
080 01 Prešov
Telefón: 0650 105 100
E-mail: info@centrumpravnejpomoci.sk

Na internetovej stránke: www.centrumpravnejpomoci.sk nájdete kontakty na kancelárie Centier právnej pomoci v ďalších väčších mestách.

Na záver...

Celkom na záver máme pre vás ešte dve správy. Jednu dobrú a jednu zlú. Tou zlou správou je, že diskriminácia v našej spoločnosti existuje a bude existovať aj naďalej. Bez ohľadu na to aké skvelé zákony budeme na Slovensku mať. Nikdy nebudeme žiť v dokonalej krajine, kde ľudia budú posudzovaní výhradne podľa svojich osobných kvalít a schopností a nie podľa stereotypných predstáv o farbe pleti, pohlaví či vierovyznaní. Máme však aj dobrú správu: v boji proti diskriminácii môžeme urobiť mnoho krokov vpred. S využitím právnych prostriedkov ochrany proti diskriminácii, môžeme dať tým, ktorí diskriminujú, jasne najavo, že diskriminácia sa nevypláca. Verte, že mnohí z nich si už diskrimináciu nabudúce veľmi dobre rozmyslia, a bude jej v našej spoločnosti čoraz menej a menej. Antidiskriminačný zákon a niektoré ďalšie právne predpisy dnes na Slovensku tvoria veľmi slušný právny rámec ochrany pred diskrimináciou. Prečo ho nevyužiť? Povedzme nie diskriminácii!

Vybrané vzory podaní:

VZOR podnetu na Slovenskú obchodnú inšpekciu

Jana Nováková
Pekná ulica č. 3
040 01 Košice

Inšpektorát Slovenskej obchodnej inšpekcie
Vrátna č. 3
043 79 Košice

V Košiciach, dňa 16. marca 2022

Vec: Podnet na vykonanie kontroly

Obraciam sa na Vás ako na orgán štátnej kontroly predaja výrobkov a poskytovania služieb v zmysle ustanovenia § 1 písm. a) zákona č. 128/2002 Z. z. o štátnej kontrole vnútorného trhu so sťažnosťou týkajúcou sa porušenia zásady rovnakého zaobchádzania pri poskytovaní služieb, ktorá je zakotvená v ustanovení § 4 ods. 3 zákona č. 250/2007 Z. z. o ochrane spotrebiteľa v platnom znení.

Dňa 12. februára 2022 som so svojou kamarátkou vošla do obchodu s textilom s názvom OBCHOD na Obchodnej ulici č. 13 v Košiciach, kde som si chcela kúpiť nohavice. Vybrala som si nohavice a opýtala som sa, kde si ich môžem vyskúšať. Predavačka mi odpovedala, že v tejto predajni sa nohavice z hygienických dôvodov neskúšajú. Namietala som, že nohavice nie sú tovarom, ktorý by sa z hygienických dôvodov neskúšal. Predavačka začala byť nepríjemná a povedala mi, že ak sa mi to nepáči, nech idem skúsiť inde, ona ma tu nedrží. V tom čase sa nikto okrem mňa a mojej kamarátky v obchode nenachádzal. O tri dni neskôr, dňa 15. februára 2022, som ten istý obchod navštívila opätovne. Hneď pri dverách som si všimla, ako zo skúšobnej kabínky vyšla pani s nohavicami v ruke. Opýtala som predavačky, či sa od mojej poslednej návštevy zmenili hygienické predpisy, a ak áno, že by som si rada vyskúšala nohavice. Predavačka mi oznámila, že predpisy sa nezmenili a že minule mi zabudla povedať o tom, že zákaz sa vzťahuje len na niektorých zákazníkov. Na otázku, na akých zákazníkov sa zákaz skúšania odevov vzťahuje, mi neodpovedala. V predajni bola so mnou aj moja stará mama, ktorá všetko videla a počula.

Som presvedčená, že predavačka sa ku mne správala inak ako k druhej zákazníčke len preto, že som Rómka. Týmto porušila zákon č. 250/2007 Z. z. o ochrane spotrebiteľa.

Z uvedeného dôvodu Vás žiadam aby ste vykonali v tejto súvislosti kontrolu.

Zároveň Vás žiadam o zaslanie informácií o výsledkoch šetrenia.

S pozdravom,

Jana Nováková

VZOR podnetu na školskú inšpekciu

Petra Horváthová
Uličná ulica 5
040 01 Košice

Štátna školská inšpekcia
Staré Grunty 52
842 04 Bratislava 44

V Košiciach, dňa 06. decembra 2022

Vec: Sťažnosť voči činnosti riaditeľa školy

Podávam sťažnosť voči Igorovi Červenému, riaditeľovi Základnej školy Ľudovíta Fullu, Zlatá ulica 8, 040 01 Košice. Sťažnosť odôvodňujem nerovnakým zaobchádzaním so žiakmi rómskeho etnického pôvodu v porovnaní s nerómskymi žiakmi:

- a) rómske deti nemajú možnosť rovnakého výberu cudzích jazykov – na výber majú len ruský jazyk;
- b) rómske deti si nemôžu brať učebnice domov;
- c) riaditeľ školy udržiava a napomáha diskriminácii (rómske deti sú zaradené do tried, ktoré nespĺňajú ani základné hygienické kritériá); riaditeľ sa odmieta o svojom rozhodnutí s rodičmi rozprávať; rómski žiaci majú vyučovanie v osobitnej budove (všetci sú v jednej triede, bez odôvodnených kritérií) - neexistuje dôvod, aby rómski žiaci boli oddelení od ostatných žiakov. Riaditeľ tak jednoznačne koná v rozpore so zákonnými pravidlami v tejto oblasti.

Som presvedčená, že zo strany riaditeľa školy ide o neoprávnený postup, ktorý je v rozpore so zásadou rovnakého zaobchádzania podľa zákona č. 365/2004 Z. z. Riaditeľ odmieta prešetriť aj sťažnosti voči postupu učiteľov, ktoré mu rodičia žiakov zaslali pred 5 mesiacmi, čo je viac ako zákonná lehota na vybavenie sťažnosti. Na základe vyššie uvedeného žiadam školskú inšpekciu, aby uplatnila nevyhnutné opatrenia na odstránenie nedostatkov vo všetkých vyššie spomenutých bodoch a taktiež zastavila rozhodnutia riaditeľa školy vzhľadom na jasné porušenie všeobecne záväzných právnych predpisov.

Jana Nováková

Naša poznámka:

Je veľmi dobré, ak viete Štátnej školskej inšpekcii poskytnúť aj dôkazy. Napríklad: výpovede svedkov, rôzne fotografie, výpovede rodičov a pod.

VZOR trestného oznámenia

Tomáš Nevinný
nar. 17. 10. 1982
trvale bytom Súdna 32
080 01 Prešov

Obvodné oddelenie Policajného zboru
Za stanicou 27
080 01 Prešov

ALEBO/NA VEDOMIE

Okresná prokuratúra v Prešove
Masarykova 16
080 97 Prešov

V Prešove, dňa 4. júla 2022

Vec: Podanie trestného oznámenia

Dňa 3. júla 2022 som sa rozhodol osláviť svoje narodeniny na diskotéke v zariadení "Disco" na Zábavnej ul. č.1 v Prešove. O 21:00 hod. som sa pred barom stretol s mojimi dvoma kamarátmi – Františkom Kabátom, trvale bytom Súdna 1 v Prešove a Romanom Tričkom, trvale bytom Súdna 2 v Prešove. Následne sme si chceli kúpiť vstupenky na diskotéku a vojsť dnu. Pri dverách nás ale zastavil muž, ktorý nám oznámil, že "Cigáni" v tomto podniku nemajú čo hľadať, a že pred mesiacom mali s Cigánmi v podniku problémy. Zároveň začal vykrikovať, že Cigáni nič v tomto štáte nerobia, len kradnú, že je to všetko lenivá pakáž. Okolo nás chodili ľudia a pozerali si nás ako na kriminálnikov. Namietal som, že nás sa toto netýka a žiadal som ho, aby mi zavolať majiteľa. Odmietol s konštatovaním, že ide o príkaz samotného majiteľa. Kým sme sa s týmto mužom pri vstupe dohadovali, jeho kolegovia bez problémov odpredávali vstupenky na diskotéku ďalším zákazníkom. Súdiac, že nemá význam sa s týmto mužom dohadovať, sme podnik opustili.

Som presvedčený, že hore uvedeným konaním došlo k spáchaniu trestného činu. Správanie sa voči mne a mojím kamarátom ma veľmi urazilo, dotklo sa ma. Hoci som Róm, nikdy som nič, čo by sa priečilo zákonu, nevykonal. Navyše, som sa cítil nepríjemne, nakoľko svedkom odmietnutia vstupu do uvedeného podniku boli aj moji spolužiaci (nerómovia). Cítil som sa menejcenný, konanie muža pri vstupe na diskotéku vo mne vyvolalo pocit, akoby som nebol "dost dobrý" na to, aby som zotrval v podniku v prítomnosti príslušníkov majority. Konaním muža pri vstupe došlo k hanobeniu rómskej etnickej skupiny, za ktorej príslušníka sa považujem.

Týmto podávam trestné oznámenie na majiteľa podniku, pána Antona Muchu, a na neznámeho páchatela - muža, ktorý nám zabránil vo vstupe - a žiadam o prešetrenie veci. Súčasne žiadam, aby ste ma informovali o výsledkoch šetrenia.

S pozdravom,

Tomáš Nevinný

Antidiskriminačný zákon

365/2004 Z. z.

Časová verzia predpisu účinná od 02.01.2016
Obsah zobrazeného právneho predpisu má infor-
matívny charakter.

365

ZÁKON

z 20. mája 2004

o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o
ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení
niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon)

Národná rada Slovenskej republiky sa uzniesla
na tomto zákone: Čl. I

§1 Predmet úpravy

Tento zákon upravuje uplatňovanie zásady
rovnakého zaobchádzania a ustanovuje pros-
tredky právnej ochrany, ak dôjde k porušeniu
tejto zásady.

Základné ustanovenia §2

(1) Dodržiavanie zásady rovnakého zaobchádza-
nia spočíva v zákaze diskriminácie z dôvodu
pohlavia, náboženského vyznania alebo viery,
rasy, príslušnosti k národnosti alebo etnickej
skupine, zdravotného postihnutia, veku, sexuál-
nej orientácie, manželského stavu a rodinného
stavu, farby pleti, jazyka, politického alebo iného
zmýšľania, národného alebo sociálneho pôvodu,
majetku, rodu alebo iného postavenia alebo z
dôvodu oznámenia kriminality alebo inej protis-
poločenskej činnosti.1a)

(2) Pri dodržiavaní zásady rovnakého
zaobchádzania je potrebné prihliadať aj na
dobré mravy na účely rozšírenia ochrany pred
diskrimináciou.

(3) Dodržiavanie zásady rovnakého zaobchádza-
nia spočíva aj v prijímaní opatrení na ochranu
pred diskrimináciou.

§ 2a

(1) Diskriminácia je priama diskriminácia, nepria-
ma diskriminácia, obťažovanie, sexuálne
obťažovanie a neoprávnený postih; diskriminá-
cia je aj pokyn na diskrimináciu a nabádanie na
diskrimináciu.

(2) Priama diskriminácia je konanie alebo
opomenutie, pri ktorom sa s osobou zaobchádza
menej priaznivo, ako sa zaobchádza,
zaobchádzalo alebo by sa mohlo zaobchádzať s
inou osobou v porovnateľnej situácii.

(3) Nepriama diskriminácia je navonok neutrálny
predpis, rozhodnutie, pokyn alebo prax, ktoré
znevýhodňujú alebo by mohli znevýhodňovať
osobu v porovnaní s inou osobou; nepriama
diskriminácia nie je, ak takýto predpis, rozhod-
nutie, pokyn alebo prax sú objektívne odôvod-
nené sledovaním oprávneného záujmu a sú
primerané a nevyhnutné na dosiahnutie takého
záujmu.

(4) Obťažovanie je také správanie, v dôsledku
ktorého dochádza alebo môže dôjsť k vytváraniu
zастраšujúceho, nepriateľského, zahanbujúceho,
ponižujúceho, potupujúceho, zneuctujúceho
alebo urážajúceho prostredia a ktorého úmys-
lom alebo následkom je alebo môže byť zásah do
slobody alebo ľudskej dôstojnosti.

(5) Sexuálne obťažovanie je verbálne, never-
bálne alebo fyzické správanie sexuálnej povahy,
ktorého úmyslom alebo následkom je alebo
môže byť narušenie dôstojnosti osoby a ktoré
vytvára zastrašujúce, ponižujúce, zneuctujúce,
nepriateľské alebo urážlivé prostredie.

(6) Pokyn na diskrimináciu je konanie, ktoré
spočíva v zneužití podriadenosti osoby na účel
diskriminácie tretej osoby.

(7) Nabádanie na diskrimináciu je presvedčanie,
utvrdzovanie alebo podnecovanie osoby na
diskrimináciu tretej osoby.

(8) Neoprávnený postih je také konanie alebo
opomenutie, ktoré je pre osobu, ktorej sa týka,
nepriaznivé a priamo súvisí

a) s domáhaním sa právnej ochrany pred
diskrimináciou vo svojom mene alebo v mene
inej osoby alebo

b) rasového pôvodu, národnostného alebo
etnického pôvodu sa považuje aj diskriminácia z
dôvodu vzťahu k osobe určitého rasového
pôvodu, národnostného alebo etnického
pôvodu,

c) náboženského vyznania alebo viery sa považuje aj diskriminácia z dôvodu vzťahu k osobe určitého náboženského vyznania alebo viery a aj diskriminácia fyzickej osoby bez náboženského vyznania,

d) zdravotného postihnutia sa považuje aj diskriminácia z dôvodu predchádzajúceho zdravotného postihnutia alebo diskriminácia osoby, u ktorej by na základe vonkajších príznakov bolo možné predpokladať, že je osoba so zdravotným postihnutím.

§3

(1) Každý je povinný dodržiavať zásadu rovnakého zaobchádzania v oblasti pracovnoprávných a obdobných právnych vzťahov, sociálneho zabezpečenia, zdravotnej starostlivosti, poskytovania tovarov a služieb a vo vzdelávaní.

(2) Zásada rovnakého zaobchádzania podľa odseku 1 sa uplatňuje len v spojení s právami osôb ustanovenými osobitnými zákonmi.1)

(3) Pri posudzovaní, či ide o diskrimináciu alebo nie, sa neberie do úvahy, či dôvody, ktoré k nej viedli, vychádzali zo skutočnosti alebo z mylnej domnienky.

§4

(1) Tento zákon sa nevzťahuje na

a) rozdielne zaobchádzanie vyplývajúce z podmienok vstupu a zdržiavania sa cudzincov na území Slovenskej republiky vrátane zaobchádzania s nimi, ktoré ustanovujú osobitné predpisy,2) okrem občanov členského štátu Európskej únie, štátu, ktorý je zmluvnou stranou Dohody o Európskom hospodárskom priestore a Švajčiarskej konfederácie, osôb bez štátnej príslušnosti a ich rodinných príslušníkov,

b) rozdielne zaobchádzanie z dôvodu zdravotného postihnutia alebo veku, ktoré vyplýva z ustanovení osobitných predpisov

3) upravujúcich služobný pomer príslušníkov ozbrojených síl, ozbrojených bezpečnostných zborov, ozbrojených zborov, Národného bezpečnostného úradu, Slovenskej informačnej služby a Hasičského a záchranného zboru; to neplatí, ak ide o zamestnanca, ktorý vykonáva prácu v pracovnoprávnom vzťahu, 3a)

c) rozdielne zaobchádzanie z dôvodu zdravotného postihnutia alebo veku, ktoré vyplýva z ustanovení osobitných predpisov3b) upravujúcich prípravu na obranu štátu vojakov dobrovoľnej vojenskej prípravy, prípravu na výkon mimoriadnej služby v ozbrojených silách Slovenskej republiky a plnenie úloh ozbrojených síl Slovenskej republiky vojakov v zálohe zaradených do aktívnych záloh.

(2) Ustanoveniami tohto zákona nie je dotknuté právo združovať sa a ani právo na zakladanie odborových organizácií.

§5

Zásada rovnakého zaobchádzania v sociálnom zabezpečení, zdravotnej starostlivosti, poskytovaní tovarov a služieb a vo vzdelávaní

(1) V súlade so zásadou rovnakého zaobchádzania sa v sociálnom zabezpečení, zdravotnej starostlivosti, pri poskytovaní tovarov a služieb a vo vzdelávaní zakazuje diskriminácia osôb z dôvodov podľa § 2 ods. 1.

(2) Zásada rovnakého zaobchádzania podľa odseku 1 sa uplatňuje len v spojení s právami osôb ustanovenými osobitnými zákonmi v oblastiach prístupu a poskytovania

a) sociálnej pomoci, sociálneho poistenia, starobného dôchodkového sporenia, doplnkového dôchodkového sporenia, štátnej sociálnej podpory4) a sociálnych výhod,

b) zdravotnej starostlivosti,5)

c) vzdelávania,6)

d) tovarov a služieb vrátane bývania, ktoré sú poskytované verejnosti právnickými osobami a fyzickými osobami-podnikateľmi.7)

Zásada rovnakého zaobchádzania v pracovnoprávných vzťahoch a obdobných právnych vzťahoch

§6

(1) V súlade so zásadou rovnakého zaobchádzania sa v pracovnoprávných vzťahoch, obdobných právnych vzťahoch a v právnych vzťahoch s nimi súvisiacich zakazuje diskriminácia osôb z dôvodov podľa § 2 ods. 1.

(2) Zásada rovnakého zaobchádzania podľa odseku 1 sa uplatňuje len v spojení s právami osôb ustanovenými osobitnými zákonmi najmä v oblastiach

a) prístupu k zamestnaniu, povolaniu, inej zárobkovej činnosti alebo funkcii (ďalej len „zamestnanie“) vrátane požiadaviek pri prijímaní do zamestnania a podmienok a spôsobu uskutočňovania výberu do zamestnania,⁸⁾

b) výkonu zamestnania a podmienok výkonu práce v zamestnaní vrátane odmeňovania, funkčného postupu v zamestnaní a prepúšťania,

c) prístupu k odbornému vzdelávaniu, ďalšiemu odbornému vzdelávaniu a účasti na programoch aktívnych opatrení na trhu práce vrátane prístupu k poradenstvu pre výber zamestnania a zmenu zamestnania⁹⁾ (ďalej len „odborné vzdelávanie“) alebo

d) členstva a pôsobenia v organizácii zamestnancov, organizácii zamestnávateľov a v organizáciách združujúcich osoby určitých profesií vrátane poskytovania výhod, ktoré tieto organizácie svojim členom poskytujú.

§7

(1) Na uplatnenie zásady rovnakého zaobchádzania vo vzťahu k osobe so zdravotným postihnutím zamestnávateľa prijímajú také opatrenia, ktoré umožnia takej osobe prístup k určitému zamestnaniu, k výkonu určitej činnosti v zamestnaní, k funkčnému či inému postupu v zamestnaní alebo prístupu k odbornému vzdelávaniu; to neplatí, ak by prijatie takých opatrení bolo pre zamestnávateľa neprimerane náročné.

(2) Pri posúdení, či je prijatie opatrení podľa odseku 1 neprimerane náročné, sa berie do úvahy

a) prospech, ktorý by prijatie opatrenia prinieslo osobe so zdravotným postihnutím,

b) finančné možnosti zamestnávateľa vrátane dostupnosti finančnej alebo inej pomoci potrebnej na prijatie opatrenia a

c) možnosť dosiahnuť účel opatrenia podľa odseku 1 iným, náhradným spôsobom.

(3) Za neprimerane náročné sa nepovažuje prijatie takého opatrenia, na ktorého prijatie je zamestnávateľ povinný podľa osobitných predpisov.¹⁰⁾

(4) Za nedodržanie zásady rovnakého zaobchádzania z dôvodu zdravotného postihnutia sa

považuje aj odmietnutie alebo opomenutie zamestnávateľa prijať opatrenia podľa odseku 1.

Prípustné rozdielne zaobchádzanie

§8

(1) Diskriminácia nie je také rozdielne zaobchádzanie, ktoré je odôvodnené povahou činností vykonávaných v zamestnaní alebo okolnosťami, za ktorých sa tieto činnosti vykonávajú, ak tento dôvod tvorí skutočnú a rozhodujúcu požiadavku na zamestnanie pod podmienkou, že cieľ je legitímny a požiadavka primeraná.

(2) Ak ide o registrované cirkvi, náboženské spoločnosti a iné právnické osoby, ktorých činnosť je založená na náboženstve alebo viere, nie je diskrimináciou rozdielne zaobchádzanie z dôvodu náboženského vyznania alebo viery, ak ide o zamestnanie v týchto organizáciách alebo vykonávanie činností pre tieto organizácie a podľa povahy týchto činností alebo v kontexte, v ktorom sa vykonávajú, tvorí náboženstvo alebo viera osoby základnú oprávnenú a odôvodnenú požiadavku povolania.

(3) Rozdielne zaobchádzanie z dôvodu veku nie je diskriminácia, ak je objektívne odôvodnené sledovaním oprávneného cieľa a je na jeho dosiahnutie nevyhnutné a primerané, ak to ustanovuje osobitný predpis. Diskriminácia z dôvodu veku nie je najmä rozdielne zaobchádzanie, ktoré spočíva v ustanovení

a) minimálnej alebo maximálnej vekovej hranice ako podmienky na vstup do zamestnania,

b) osobitných podmienok na prístup k zamestnaniu alebo odbornému vzdelávaniu a osobitných podmienok na výkon zamestnania vrátane odmeňovania a prepúšťania, ak ide o osoby určitej vekovej kategórie alebo osoby

s opatrovatelskými povinnosťami a ak je účelom týchto osobitných podmienok podpora pracovného začlenenia týchto osôb alebo ich ochrana,

c) podmienky minimálnej vekovej hranice, odbornej praxe alebo odpracovaných rokov na prístup k zamestnaniu alebo k určitým výhodám v zamestnaní.

(4) V systéme sociálneho zabezpečenia v zamestnaní diskriminácia nie je rozdielne zaobchádzanie z dôvodu veku, ktoré spočíva v ustanovení rôznych vekových hraníc na vznik nároku na starobný dôchodok a invalidný dôchodok v tomto systéme, ako aj v ustanovení rôznych vekových hraníc v tomto systéme pre zamestnancov alebo skupiny zamestnancov, a používanie rôznych spôsobov výpočtu týchto dôchodkov, ktoré sú založené na kritériu veku; to neplatí, ak by súčasne došlo k diskriminácii z dôvodu pohlavia.

(5) Diskriminácia z dôvodu zdravotného postihnutia nie je objektívne odôvodnené rozdielne zaobchádzanie, ktoré spočíva v ustanovení podmienky zdravotnej spôsobilosti na prístup k zamestnaniu alebo podmienky na výkon určitých činností v zamestnaní, ak to vyžaduje povaha tohto zamestnania alebo činnosti.

(6) Diskriminácia nie je rozdielne zaobchádzanie z dôvodu veku alebo zdravotného postihnutia pri poskytovaní poisťovacích služieb, ak takéto rozdielne zaobchádzanie vyplýva z rozdielnej miery rizika overiteľnej štatistickými alebo obdobnými údajmi a podmienky poisťovacích služieb sú primerané tomuto riziku.

(7) Diskriminácia z dôvodu pohlavia nie je objektívne odôvodnené rozdielne zaobchádzanie

a) spočívajúce v ustanovení rozdielneho dôchodkového veku pre mužov a ženy,

b) ktorého účelom je ochrana tehotných žien, matiek do konca deviateho mesiaca po pôrode a dojčiacich žien, 11a)

c) spočívajúce v poskytovaní tovarov a služieb výlučne alebo prednostne príslušníkom jedného pohlavia, ak sleduje legitímny cieľ a ak sú prostriedky na dosiahnutie tohto cieľa primerané a nevyhnutné.⁽⁸⁾ Náklady súvisiace s tehotenstvom a materstvom nesmú viesť k rozdielom vo výške poisťného a výpočtu poisťného plnenia.

§ 8a

(1) Diskriminácia nie je prijatie dočasných vyrovnávacích opatrení orgánmi verejnej správy alebo inými právnickými osobami smerujúcich k odstráneniu znevýhodnení vyplývajúcich z dôvodov rasového alebo etnického pôvodu, príslušnosti k národnostnej menšine alebo etnickej skupine, rodu alebo pohlavia, veku alebo zdravotného postihnutia, ktorých cieľom je zabezpečiť rovnosť príležitostí v praxi. Dočasnými vyrovnávacími opatreniami sú najmä opatrenia

a) zamerané na odstránenie sociálneho alebo ekonomického znevýhodnenia, ktorými sú nadmerne postihnutí príslušníci znevýhodnených skupín,

b) spočívajúce v podporovaní záujmu príslušníkov znevýhodnených skupín o zamestnanie, vzdelávanie, kultúru, zdravotnú starostlivosť a služby,

c) smerujúce k vytváraniu rovnosti v prístupe k zamestnaniu, vzdelávaniu, zdravotnej starostlivosti a bývaniu, a to najmä prostredníctvom cielených prípravných programov pre príslušníkov znevýhodnených skupín alebo prostredníctvom šírenia informácií o týchto programoch alebo o možnostiach uchádzať sa o pracovné miesta alebo miesta v systéme vzdelávania.

((2) Dočasné vyrovnávacie opatrenia uvedené v odseku 1 môžu byť prijaté, ak a) existuje preukázateľná nerovnosť,

b) cieľom opatrení je zníženie alebo odstránenie tejto nerovnosti,

c) sú primerané a nevyhnutné na dosiahnutie stanoveného cieľa.

3) Dočasné vyrovnávacie opatrenia je možné prijímať len v oblastiach uvedených v tomto zákone. Tieto opatrenia môžu trvať len do doby odstránenia nerovnosti, ktorá viedla k ich prijatiu. Orgány podľa odseku 1 sú povinné ukončiť vykonávanie týchto opatrení po dosiahnutí stanoveného cieľa.

(4) Orgány podľa odseku 1 sú povinné priebežne monitorovať, vyhodnocovať a zverejňovať prijaté dočasné vyrovnávacie opatrenia s cieľom prehodnotenia opodstatnenosti ich ďalšieho trvania a podávať správy Slovenskému národnému stredisku pre ľudské práva^{11e}) o týchto skutočnostiach.

(5) Ustanoveniami odsekov 1 až 4 nie sú dotknuté ustanovenia § 7 a § 8 ods. 3 písm. b) tohto zákona.

Právna ochrana a konanie vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania

§ 9

(1) Každý má podľa tohto zákona právo na rovnaké zaobchádzanie a ochranu pred diskrimináciou.

(2) Každý sa môže domáhať svojich práv na súde, ak sa domnieva, že je alebo bol dotknutý na svojich právach, právom chránených záujmoch alebo slobodách nedodržaním zásady rovnakého zaobchádzania. Môže sa najmä domáhať, aby ten, kto nedodržel zásadu rovnakého zaobchádzania, upustil od svojho konania, ak je to možné, napravil protiprávny stav alebo poskytol primerané zadostučinenie; ak ide o nedodržanie zásady rovnakého zaobchádzania z dôvodu oznámenia kriminality alebo inej protispoločenskej činnosti, môže sa tiež domáhať neplatnosti právneho úkonu, ktorého účinnosť bola podľa osobitného predpisu pozastavená.

(3) Ak by primerané zadostučinenie nebolo dostačujúce, najmä ak nedodržaním zásady rovnakého zaobchádzania bola značným spôsobom znížená dôstojnosť, spoločenská vážnosť alebo spoločenské uplatnenie poškodennej osoby, môže sa tá domáhať aj náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch. .

Sumu náhrady nemajetkovej ujmy v peniazoch určí súd s prihliadnutím na závažnosť vzniknutej nemajetkovej ujmy a všetky okolnosti, za ktorých došlo k jej vzniku

(4) Právo na náhradu škody alebo právo na inú náhradu podľa osobitných predpisov¹²⁾ nie je týmto zákonom dotknuté.

(5) Každý má právo na ochranu svojich práv aj mimosúdnou cestou prostredníctvom mediácie.¹³⁾

§ 9a

Ak by porušením zásady rovnakého zaobchádzania mohli byť dotknuté práva, právom chránené záujmy alebo slobody väčšieho alebo neurčitého počtu osôb alebo ak by takýmto porušením mohol byť inak vážne ohrozený verejný záujem, patrí právo domáhať sa ochrany práva na rovnaké zaobchádzanie aj právnickej osobe podľa § 10 ods. 1. Táto osoba sa môže domáhať najmä určenia, že bola porušená zásada rovnakého zaobchádzania, aby ten, kto nedodržel zásadu rovnakého zaobchádzania, upustil od svojho konania, a ak je to možné, napravil protiprávny stav.

§ 10

(1) V konaní vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania sa účastník môže dať zastupovať aj právnickou osobou,

a) ktorej takéto oprávnenie priznáva osobitný zákon alebo

b) ktorej cieľom činnosti alebo predmetom činnosti je ochrana pred diskrimináciou.

(2) Ak prevezme právnická osoba podľa odseku 1 zastúpenie, poverí niektorého zo svojich členov alebo zamestnancov, aby za zastúpeného v jej mene konal.

§ 11

(1) Konanie vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania sa začína na návrh osoby, ktorá namieta, že jej právo bolo dotknuté porušením zásady rovnakého zaobchádzania (ďalej len „žalobca“). Žalobca je povinný v návrhu označiť osobu, o ktorej tvrdí, že porušila zásadu rovnakého zaobchádzania (ďalej len „žalovaný“).

(2) Žalovaný je povinný preukázať, že neporušil zásadu rovnakého zaobchádzania, ak žalobca oznámi súdu skutočnosť, z ktorých možno dôvodne usudzovať, že k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania došlo.

(3) Na konanie vo veciach súvisiacich s porušením zásady rovnakého zaobchádzania sa vzťahuje Občiansky súdny poriadok, ak tento zákon neustanovuje inak.

§ 12

Týmto zákonom sa preberajú právne záväzné akty Európskej únie uvedené v prílohe. § 13

Prechodné ustanovenie

Zamestnávateľ a príslušný orgán odborovej organizácie, ktorí uzavreli kolektívne zmluvy podľa osobitného predpisu, sú povinní uviesť ustanovenia kolektívnych zmlúv do súladu s týmto zákonom do šiestich mesiacov odo dňa účinnosti tohto zákona; táto povinnosť sa vzťahuje aj na vnútorné predpisy, na vydávanie ktorých je zamestnávateľ oprávnený.

§ 13a

Prechodné ustanovenie k úpravám účinným od 1. apríla 2013

Diskrimináciou nie je použitie rozdielov pri stanovení výšky poistného a výpočtu poistného plnenia podľa § 8 ods. 8 v znení účinnom do 31. marca 2013 v poistných zmluvách uzavretých pred 1. aprílom 2013.

Tento zákon nadobúda účinnosť 1. júla 2004.

Rudolf Schuster v. r. Pavol Hrušovský v. r. Mikuláš
Dzurinda v. r.

Povedzme nie diskriminácii

Autorka a autor nového vydania: Vanda Durbáková, Štefan Ivanco

Vydavateľ: Poradňa pre občianske a ľudské práva

Krivá 23

040 01 Košice

Tlač: VIENALA s.r.o.

Rok vydania: 2022

ISBN 978-80-970562-8-5

Poradňa pre občianske a ľudské práva je mimovládna nezisková organizácia so sídlom v Košiciach. Poradňa zameriava svoju činnosť na ochranu ľudských práv na Slovensku so zvláštnym dôrazom na práva menšín a ochranu pred rasovou diskrimináciou. Poradňa sa hlavne dlhodobo venuje problematike diskriminácie rómskej menšiny na východnom Slovensku a svojimi programami a projektmi usiluje o jej elimináciu.

ISBN 978-80-970562-9-2

9 788097 056292